

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Francouzština

Tereza Vavříčková

Perské listy
Persian letters

Diplomová práce

Praha, 2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Aleš Pohorský, CSc.

Děkuji doc. Aleši Pohorskému za vedení práce, obětavý přístup a trpělivost. Poděkování patří také mému partnerovi Miroslavu Vášovi za psychickou podporu a pomoc s technickými úskalími.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využití prameny a literaturu.

V Praze dne 31.8. 2011

.....

PERSKÉ LISTY- résumé

Diplomová práce se zabývá rozbořem románu Perské listy. Cílem je odhalení jednotlivých prvků díla.

První část zachycuje život autora a analyzuje techniku románu. Klademe si otázku, z jakých důvodů autor využil formu románu v dopisech, a proč zasadil příběh do orientálního rámce. Dále zaměříme pozornost na použití ironie s přihlédnutím ke konkrétní ukázce.

Druhá část je věnována charakteristice hlavních a vedlejších postav. Stanovujeme rozdílné a shodné prvky v jejich popisu. Všimáme si také autobiografických rysů.

Poslední kapitola zkoumá využití dobových neologismů jako prostředku parodování mluvy v pařížských aristokratických salónech.

PERSAN LETTERS- Abstract

This thesis examines the conception of style in Persan letters. The point of this thesis is uncover unify elements of this novel.

The first part of the study describe life of author and analyse the technique of the novel. We are posing a questions, why did author used the technigue of the novel in his letters and why is the story placed in oriental environment. Than we focused on use of irony with concrete part analysis.

The second part is devote to main and side characters characteristics. We are trying to determine common and different elements in their description. We are looking for authobiographical attributes too.

The last part examine the period neologisms use as a tool for parody of Parisian aristocracy salon speach.

Obsah:

1. Úvod	7
1.1. Hypotézy.....	7
2. Autor a technika	9
2.1. Postava autora.....	9
2.2. Forma: román v dopisech.....	12
2.2.1. Dopisy obecně.....	13
2.2.2. Perské dopisy.....	14
2.3. Orientální látka	15
2.4. Ironie;;;;.....	16
2.4.1. Komický efekt ironie.....	17
2.5. Závěr.....	20
3. Postavy	21
3.1. Hlavní postavy.....	21
3.1.1. Usbek versus Rica.....	22
3.1.2. Usbek versus Usbek.....	23
3.1.3. Usbek a Rica versus Montesquieu.....	26
3.1.4. Závěr.....	26
3.2. Vedlejší postavy	27
3.2.1. Ženské postavy	27
3.2.2. Roxana versus ostatní ženy.....	28
3.2.3. Eunuchové.....	30
3.2.4. Perští dopisovatelé	32
3.2.5. Závěr	32
3.3. Typové postavy	33
3.3.1. Závěr.....	33
4. Jazyk postav	34
4.1. Teoretická část: neologismus.....	34
4.2. Referenční dílo.....	37
4.3. Metoda výzkumu	39

4.4. Praktická část: výzkum.....	40
4.5. Závěr.....	55
5. Závěr.....	56
Résumé.....	58
Bibliografie.....	59

1. ÚVOD

Cílem diplomové práce je provést rozbor díla *Perské listy* (Lettres persanes). Románu je zpočátku vytýkána nejednota. „Ze směsi témat, postav, prostoru a času“¹ má čtenář pocit roztříštěnosti. Montesquieu výtkám oponuje prohlášením, že: „mohl román sloučit s filozofií, politikou a morálkou a spojit celek tajným a jaksí neznámým řetězem“². Naším cílem je rozluštit tento tajný řetěz a nalézt jednotící prvky románu.

V první kapitole představíme autora *Perských listů*, abychom později určili, jakým způsobem se jeho život promítl do probíraného díla. Dále rozebereme techniku tohoto románu. Definujeme pravidla psaní dopisů a zamyslíme se nad výhodami využití formy románu v dopisech. Budeme se věnovat orientální tematice. Pokusíme se poodhalit důvody zasazení románu do orientálního rámce. Následně nás bude zajímat ironie a účinek jejího užití. Konkrétními příklady doložíme působivost tohoto jazykového prostředku.

V další části diplomové práce usilujeme o podání uceleného přehledu postav. Budeme si všímat vnější i vnitřní charakteristiky a poměru mezi nimi. Provedeme analýzu jednotlivých postav se zaměřením na vzájemnou konfrontaci. Postavy budeme srovnávat také s autorem pro odhalení případných autobiografických rysů.

V poslední kapitole provedeme jazykový rozbor díla s ohledem na využití dobových novotvarů, typických pro salónní vyumělkovanou mluvu.

1.1. HYPOTÉZY:

Předpokládáme, že román nepostrádá jednotící prvky, které dodávají dílu ucelenou povahu. Také předpokládáme, že autor do románu promítl své životní

¹ Zatloukal, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 22.

² Montesquieu, Charles Louis de Secondat. Několik myšlenek o *Perských listech*. *Perské listy*. Praha: Odeon, 1989, s. 10. Všechny další překlady citátů jsou z tohoto vydání. „s'est donné l'avantage de pouvoir joindre de la philosophie, de la politique et de la morale, à un roman; et de lier le tout par une chaîne secrète et, en quelque façon, inconnue.“ Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Quelques réflexions sur les Lettres Persanes*. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003, s. 45. Všechny další citáty v originále jsou z tohoto vydání.

zkušenosti. Další hypotéza zní, že se během svých pobytů v Paříži v letech 1709 až 1713 důkladně obeznámil s místními jazykovými odlišnostmi a tehdejší módou strojené mluvy v aristokratických salónech a že využije jazykových novotvarů jako jeden ze způsobů zparodování chování francouzské společnosti.

2. AUTOR A TECHNIKA

V této části práce se zaměříme na život autora a na rozbor techniky románu.

2.1. POSTAVA AUTORA

Charles Louis de Secondat pocházel ze šlechtické rodiny. Otec Jacques de Secondat, prezident soudního dvora v Guyenne, získal sňatkem s Françoise de Penel rozsáhlé pozemky a zámek la Brède. Zde se jim také 18. ledna 1686 narodil syn Charles Louis. Za kmotra mu rodiče vybrali kolemjdoucího žebráka, aby měl celý život na paměti, že chudí jsou jeho bratry³. V ranném dětství byl dán na vychování na venkov do selské rodiny, kde se naučil mluvit místním nářečím. Možná i to přispělo k jeho náklonnosti k obyčejným lidem, kterou nezměnil šlechtický titul ani pozdější sláva. Po smrti matky byl poslán do Juilly, kde studoval v letech 1700 až 1705 u Oratoriánů. Zde se zabýval hlavně studiem dějin, což byl obor na tehdejší dobu spíše výjimečný. Toto zaměření mu však vyhovovalo a stalo se jeho celoživotní vášní. Stejně tak tomu bylo i u následných studií práv v Bordeaux a v Paříži, o která se již nikdy nepřestal zajímat. V Paříži také sepsal pojednání o Věčném zatracení pohanů (*Damnation éternelle des païens*), ve kterém vyvracel, že by si starověcí filosofové zasloužili peklo. Církevní škola v Juilly ani silně věřící matka tedy mladého Charlese příliš neovlivnily. Po smrti otce byl roku 1714 jmenován radou soudního dvora v Bordeaux. Rok nato se oženil s Jeanne de Lartigue, jejíž věno čítalo na sto tisíc knih⁴. V roce 1716 se stal členem Akademie věd v Bordeaux. V témže roce také zdědil po strýci veškerý majetek a hodnost prezidenta soudního dvora v Bordeaux za podmínky, že přijme také jméno Montesquieu, které se díky němu proslavilo po celém světě. „Později přiznal, že neměl smysl pro soudní procedury, že však se

³ „[...] les Secondat le (le mendiant) retinrent pour être parrain de l'enfant, afin que ce parrain lui rappelât toute sa vie que les pauvres sont ses frères“. Sorel, Albert. *Montesquieu*. Paris: Hachette, 1932, s. 7.

⁴ Jednoduchého obřadu se neúčastnili příbuzní a jeden ze svědků byl negramotný krejčí.

přesto snažil řádně vykonávat svou funkci, než roku 1727 podle tehdejší zákupnosti úřadů své prezidentství prodal⁵.

V prvních letech prezidentství se tedy spíše než své kariéře věnoval vědecké činnosti. Psal pojednání na nejrůznější témata a z naprosto odlišných oborů. Kromě dějin, ze kterých čerpal např. při psaní Pojednání o politice Římanů v otázce náboženské (*Dissertation sur la politique des Romains dans la religion*), se stále více zajímal o exaktní vědy. Znalosti z fyziky a matematiky uplatnil během práci na Rozpravě o ozvěně (*Mémoire sur l'écho*) či na Rozpravě o průsvitnosti těles (*Mémoire sur la transparence des corps*). Poznatky z anatomie aplikoval v Rozpravě o nemocech ledvinných žláz (*Mémoire sur les maladies des glandes rénales*). Z oblasti přírodovědy publikoval drobné práce o jmelí, dubu, hmyzu či žábách. Zaznamenávání výsledků pokusů zvláště při pozorování mikroskopem mu však komplikoval zhoršující se zrak.

V roce 1721 následovalo dílo naprosto odlišné od předchozích prací vědeckého charakteru. Jednalo se o knihu Perské listy (*Lettres persanes*), jejíž rozbor je cílem této práce. Román způsobil okamžitý poprask. Původně anonymně vydané dílo, jehož autor byl však brzy odhalen, přineslo mladému prezidentovi popularitu. „Ve skutečnosti román nepotřeboval žádnou reklamu, jak dokazuje dvanáct vydání Perských listů ihned v roce 1721 a padesát vydání ještě za života autora⁶. Po tomto úspěchu se dočasně odstěhoval do Paříže. V letech 1721 až 1725 vedl společenský život, poznával prostředí dvora i pařížských salónů, kde vedl debaty o politice, literatuře či vědě. Navštěvoval také vyhlášený Club de l'Entresol, „po vzoru anglickém jeden z nejčilejších středisek svobodomyšlné politické činnosti doby⁷. Těšil se přízni madam Lambert. Z této doby pochází některé drobné práce jako Pojednání o vážnosti a dobré pověsti (*Traité de la Considération et la Réputation*), Rozhovor mezi Syllou a Eukratem (*Dialogue de Sylla et d'Eucrate*), Příčiny blesku a hromu (*Causes de l'éclair et du tonnerre*) nebo Úvaha o bohatství Španělska (*Considération sur les richesses de l'Espagne*). Již z názvů vybraných prací je patrný široký rozptyl autorova zájmu. Následoval milostný román Chrám Gnidský (*Temple de Gnide*) a poněkud vážnější Rozprava o povinnostech (*Traité des*

⁵ Novák, Otakar. *Po stopách realistických tradic francouzského písemnictví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 78.

⁶ Zatloukal, Antonín. Op. Cit., s. 3.

⁷ Novák, Otakar. Op. Cit., s. 82.

devoirs). Montesquieu se tedy věnoval všem možným oblastem. Do středu jeho zájmu se dostávala témata přírodovědecká, filozofická, historická, politická, ale i milostná. Přitom nezůstával na povrchu problému, ale každé jeho práci předcházela zevrubná příprava a prostudování mnoha děl z daného oboru.

Po prodeji prezidentské hodnosti se Montesquieu osvobodil od zaměstnání, které mu nepřinášelo žádné uspokojení a které ho navíc nutilo pobývat v Bordeaux. Této situace využil a nedlouho po svém přijetí do Francouzské akademie v roce 1728 se vydal na cesty. Pobýval v Rakousku, Uhrách, Itálii, Švýcarsku, Německu a Holandsku. Svě dvouleté putování završil v Anglii. Do Londýna přijel na pozvání lorda Chesterfielda. Zůstal zde téměř dva roky a během té doby navštěvoval dvůr, žil společenským životem, pohyboval se v prostředí politickém, ale i literárním. Zvláštní pozornost věnoval tamnímu politickému systému. Umírněná monarchie, jejíž moc byla omezena parlamentem, se mu jevila jako ideální řešení. Cestování po Evropě Montesquieu využil k pozorování, prostudování a zapisování všeho nového. Všiml si zeměpisné polohy, klimatu, ekonomiky, vládního systému, demografie, kultury, módy či mentality obyvatel. Navštěvoval manufaktury, doly, muzea, přístavy i staveniště. Ze svých cest si domů přivezl obrovské množství poznatků a zápisků, ze kterých čerpal při psaní dalších děl.

V roce 1734 vyšly Úvahy o příčinách velikosti Římanů a jejich úpadku (*Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*), podle Sorela původně psané jako jedna z kapitol připravovaného spisu o zákonodárství⁸. Tím se stalo dílo *O duchu zákonů* (*De l'esprit des lois*) vydané v roce 1748, ve kterém Montesquieu mimo jiné hlásá nutnost rozdělení výkonné, zákonodárné a soudní moci. Tuto teorii o rozdělení trojí moci, jako jediné možné záruky k udržení politické svobody, vybudoval na základě vlastní zkušenosti získané pozorováním vládního systému v Anglii. Kniha měla obrovský úspěch a okamžitě vyvolala kladné i záporné reakce. Stoupenci liberálního přístupu jsou nadšeni demokratickými a moderními myšlenkami, zatímco dvůr, šlechta, jezuité i pařížská Sorbonna spis odsuzují. Přestože se autor brání vydáním *Obhajoby ducha zákonů* (*Défense de l'esprit des lois*), kniha je necelé 3 roky po svém vydání oficiálně

⁸ „[...] il cherchait le secret de la vie et de la mort de ce puissant organisme. Ce n'était probablement, dans ses plans, qu'une partie, et comme la preuve principale, le grand épisode de son ouvrage sur les lois. L'épisode menaçait d'envahir le livre. Il l'en détacha, puis le polit et le cisela par prédilection.“
Sorel, Albert. Op. Cit., s. 50.

zakázána. „Materiál, který (autor) prostudoval pro své vrcholné dílo, (...), na kterém pracoval přes dvacet let (...), byl tak rozsáhlý, že podstatně přispěl k tomu, že Montesquieu nakonec oslepl.“⁹

Na závěr zmíníme ještě jednu autorovu vášeň. Montesquieu nebyl jen filozofem, historikem, spisovatelem, vědcem, ale také zaujatým pěstitelům vinné révy a úspěšným výrobcem kvalitních vín. Majitel rozlehlých vinic nejen řídil prodej vína, ale také se osobně účastnil vinobraní. A nebyl by to on, kdyby i tuto oblast nepodrobil důkladnému pozorování včetně zapisování výsledků. Díky svému až vědeckému přístupu odhalil spojitost mezi slabým výnosem plodů a kvalitou vyrobeného vína. Mezi jeho práce se řadí i Pojednání o kvetení vinné révy (*Mémoire sur la fleur de la vigne*) a jakýsi dotazník určený všem pěstitelům zahrnující otázky o obdělávání vinohradu, pěstovaných odrůdách či velikosti hroznů, který měl pomoci k výměně zkušeností a k odhadnutí budoucí poptávky na trhu. V jednom ze svých dopisů Montesquieu uvedl: „Nevím, zda má vína vděčí za svou dobrou pověst mým knihám nebo mé knihy mým vínům“¹⁰.

Zemřel v únoru 1755 v Paříži. Mnoho jeho prací zůstalo dlouho nevydáno. Rukopisy schované během Velké francouzské revoluce odvezl posléze spisovatelův vnuk do Anglie. Celé dílo bylo veřejnosti zpřístupněno až v roce 1950.

2.2. FORMA: ROMÁN V DOPISECH

Montesquieu zvolil pro Perské listy formu románu v dopisech. Tento žánr není v 18.století ničím novým. Výměna dopisů a její zveřejnění sahá až do antiky. Do povědomí vešly například Senekovy či Ciceronovy dopisy. Velké popularity dosáhla epistolární literatura také v 17.století, kdy autoři hledali inspiraci v minulosti a tedy i v antických formách.

⁹ Novák, Otakar. Op. Cit., s. 85.

¹⁰ „Je ne sais si mes vins doivent leur réputation à mes livres ou mes livres à mes vins“. Citováno podle Lefort, Corinne. „De l'esprit des graves“. *La revue du vin de France*, 2006, septembre, s. 200.

2.2.1. Dopisy obecně

Abychom mohli mluvit o dopisu, musí být splněno několik základních podmínek. Dopis je psaný v první osobě a je adresovaný konkrétní osobě (či osobám), jejíž jméno je zmíněno v oslovení. Dopis je zpravidla na konci podepsaný autorem, který často uvádí i místo a datum jeho vzniku. Napsání a poslání dopisu slouží k výměně informací mezi dvěma jedinci, přičemž napsání mohlo vyvolat obdržení předchozího dopisu a stejně tak může vést k očekávání odpovědi od původního adresáta. Takto dochází k výměně dopisů, které postupně tvoří logicky propojený a posloupně navazující celek neboli korespondenci. A právě dopisování je základem epistolární literatury.

V souvislosti s tímto žánrem rozlišujeme dopisy pravé (opravdové) a smyšlené. Reálná korespondence odráží skutečné pocity a myšlenky lidí, kteří si dopisují. Vztahuje se k jejich skutečnému životu. Plní nejrůznější funkce od výměny informací, vyprávění událostí, žádosti nebo vyjádření citů a v podstatě není určena k uveřejnění. Publikování takovýchto dopisů může být drsným zásahem do soukromí. Naproti tomu nabízí zajímavý, třebaže vtíravý pohled pro čtenáře „zvenčí“. Jedná-li se o zveřejněnou korespondenci spisovatele či jiné významné osobnosti, potom přináší nové možnosti rozboru jeho díla, osvětluje pohnutky k tvorbě a samozřejmě napomáhá sestavení přesnějšího životopisu. Historické dopisy nám dále přináší vzácné svědectví o době a prostředí vzniku.

Z minulosti známe také případy, kdy je soukromá korespondence předem určená širšímu publiku než jen skutečným adresátům. Madame de Sévigné takto psala dopisy své dceři, z nichž bylo předčítáno v salonech a v roce 1677 (a následně v letech 1697-1700) byly také vydány. Máme právo se domnívat, že tyto dopisy postrádají jistou přirozenost typickou pro soukromou korespondenci. Záměr pozdějšího zveřejnění dopisů jistě ovlivnil autorčin výběr jazykových prostředků a celkovou podobu díla. Svými rysy se již přibližuje korespondenci fiktivní (smyšlené). Stojí tedy na pomezí těchto dvou způsobů psaní.

Fiktivní dopisy se naproti tomu vztahují k realitě smyšlené. Autor je v podstatě vypravěč skrytý za fiktivní postavy, domnělé pisatele dopisů. Čtenář má dojem, že žádný vypravěč není, a za autora považuje toho, kdo je na konci psaní podepsán. Tento odstup umožňuje pravému autorovi svobodněji vyjádřit své myšlenky a veřejně

publikovat i velmi ostrou kritiku. To je hlavním důvodem, proč se forma dopisů stala oblíbenou a účinnou zbraní v rukou osvícených filozofů.

2.2.2. Perské dopisy

Montesquieu, stojící teprve na počátku osvícenského hnutí, chytře využívá pro napsání Perských listů právě tuto techniku. Odvážné dílo kritizující politické poměry v zemi a poukazující na nešvary francouzské společnosti vyžadovalo jistou opatrnost autora. Ten proto v předmluvě ujišťuje čtenáře o pravosti dopisů: „Sdíleli mi většinu svých dopisů; opsal jsem si je.“¹¹ a dodává: „Konám tedy jen funkci překladatele“¹² (s. 14). Staví se tedy záměrně do nevinné role pouhého opisovatele. Podobně se i Choderlos de Laclos ve svém románu Nebezpečné známosti (*Les Liaisons Dangereuses*, 1782) nenápadně zbavuje morální odpovědnosti za napsání knihy plné mravního volnomyšlenkářství a díky formě dopisů přesvědčuje čtenáře, že pouze postavy samy jsou strůjci svých činů.

Forma dopisového románu má i další výhody. Využitím většího počtu pisatelů, autor snadno obohatí zápletku o různé úhly pohledu. Tento aspekt je v Perských listech patrný velmi často. „Tak např. instituce serailu se jeví hned v několika různých perspektivách“¹³. Je jisté, že jinak toto místo vnímá majitel harému a jinak žena žijící zde proti své vůli. I po obsahové stránce dojde díky vícerym dopisovatelům k obohacení děje o drobné vedlejší příběhy, které by v běžném románu působily jaksí nepatřičně.

Čtenář se také stává jediným opravdovým příjemcem všech dopisů, tudíž jen on má přehled o všech detailech korespondence a dokáže rozlišit charakter jednotlivých postav. Jako vševědoucí odhaluje případnou přetvářku korespondentů nebo jejich intriky, zatímco jednotliví pisatelé nazírají vždy jen za svého úhlu pohledu.

¹¹ Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Perské listy*. Praha: Odeon, 1989, s. 14. Všechny další překlady citátů jsou z tohoto vydání.

„Ils (les Persans) me communiquaient la plupart de leurs lettres; je les copiai.“ Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003, s. 48. Všechny další citáty v originále jsou z tohoto vydání.

¹² „Je ne fais donc que l'office de traducteur.“ Ibid., s. 48

¹³ Zatloukal, Antonín. Op. Cit., s. 26

2.3. ORIENTÁLNÍ LÁTKA

Jak napovídá již název románu, autor v příběhu využil orientální prvek. Základ dějové linie dávají dva Peršané Usbek a Rica, kteří přijíždí do Paříže pod záminkou rozšířit si obzory a uspokojit touhu po vědění. Skutečným důvodem pro podniknutí dlouhé cesty na západ je však spíše Usbekův útěk před nepřáteli. Devítiletá nepřítomnost doma dává vzniknout bohaté korespondenci mezi Peršany objevujícími Evropu a jejich přáteli v Asii, Usbekovými ženami či eunuchy v harému. Usbek a Rica, zvědaví a bystří pozorovatelé, ve svých dopisech líčí zážitky z života v Paříži. Na oplátku jsou informováni o dění v rodném Ispahanu.

Vše, co se týkalo Orientu, bylo na přelomu 17. a 18. století velmi v módě. „Již nejméně padesát let byly francouzské vědomí a ještě více zvědavost Francouzů otevřeny východním civilizacím“¹⁴. Mohlo by se tedy zdát, že Montesquieu využil dobového vkusu francouzské společnosti, aby román učinil přitažlivým a zajímavým pro čtenáře. Záliba v orientální tematice se totiž hojně promítala i do literatury. „[...] Indie a Blízký východ, Turecko a Persie byly projety francouzskými cestovateli, Melchisédecem Thévenotem, Tavernierem a Chardinem, Bernierem a Tournefortem, všechno lidmi nátury „filozofické“, jejichž vyprávění odhalovala veřejnosti téměř neznámý svět [...]“¹⁵. Francouzské publikum také nadchla Dufresnyho *Vážná a komická povyražení jistého Siamce v Paříži* (*Les Amusements sérieux et comiques d'un Siamois à Paris*, 1707) či Gallandův překlad *Tisíce a jedné noci* (*Mille et une Nuits*, 1704-1717), jež „sváděl francouzskou představivost unavenou příliš uměřenou literaturou“¹⁶. Montesquieu se nejspíš nechal inspirovat také Tureckým špiónem (*L'Espion turc*, 1684) italského autora Marany.

Přestože Perské listy přejímají námět cizince jako pozorovatele jiné země, s předchozím typem spíše zábavné literatury nemají mnoho společného. Autorovi jde o víc než jen nalákat a poté pobavit čtenáře. Přestože Montesquieu prokazuje ve

¹⁴ „Depuis cinquante ans au moins la conscience française, et plus encore la curiosité des Français s'étaient ouvertes aux civilisations de l'Est“. Roger, Jacques. Préface à l'édition des *Lettres persanes*. Paris : Garnier-Flammarion, 1964, s. 12.

¹⁵ „[...] l'Inde et le Proche-Orient, la Turquie et la Perse avaient été parcourus par des voyageurs français, Melchisédec Thévenot, Tavernier et Chardin, Bernier et Tournefort, tous hommes d'humeur „philosophique“, dont les récits avaient révélé au public un univers à peu près inconnu [...]“. Ibid., s. 12.

¹⁶ „avait séduit les imaginations françaises, fatiguées d'une littérature trop raisonnable“. Ibid., s. 13.

svém díle nemalé znalosti perských reálií, opírá se o zeměpisné údaje, místní zvyklosti, mentalitu obyvatel, ale i zevrubné znalosti koránu a islámu, nejde mu pouze o pravdivé vylíčení místních poměrů. Orientální kolorit, podpořený také užitím perských názvů měsíců pro datování jednotlivých dopisů, sehrává důležitější úlohu. Cizinci podávající svědectví o francouzské společnosti, morálce, politické situaci a křesťanských hodnotách jsou udiveni vším, co v Paříži vidí a slyší. Jejich naoko naivní pohled a neustálé podivování je pouze prostředkem pro zahalení ostré kritiky. Ve svém vyprávění se totiž neustále dopouštějí troufalých soudů a opovážlivých poznámek týkajících se všech probíraných témat. „Drzost těžší z imunity, která je poskytnuta každému příchozímu zvenčí, nevázanému jakýmkoli poutem a povinností“¹⁷. Montesquieu mazaně poukazuje na Peršany jako na osoby „plné nevědomosti a předsudků“¹⁸ (s. 11). Obhájí jejich tvrzení „sloučená s pocitem překvapení a úžasu, a nikoli s myšlenkou zkoumání a tím méně s pojmem kritiky“¹⁹ (s. 11). Dále se odvolává na jejich „úplnou neznalost svazků“²⁰ (s. 11). Autorova opatrnost při předstírání nevinných záměrů je vzhledem k jeho postavení a k možné cenzuře na místě.

2.4. IRONIE

Perské listy pojednávají z velké části o vážných problémech politických, náboženských a morálních. Autor však své seriózní úvahy odlehčil několika způsoby. Zvolil formu dopisového románu primárně určenou spíše pro zábavnou literaturu. Čtenářovu zvědavost podnítl orientálním prvkem harému. Celá kniha je dále protknuta notnou dávkou ironie vyvolávající smích tam, kde by pouhé konstatování pravdy či strohá kritika měla za důsledek pravý opak.

¹⁷ „L'insolence bénéficie de l'immunité que l'on accorde à quiconque vient du dehors, libre de tout lien et de toute obligation“. Starobinski, Jean. Préface à l'édition des *Lettres persanes*. Paris: Gallimard, 2003, s. 10.

¹⁸ „pleins d'ignorance et de préjugés“ Montesquieu, Charles Louis de Secondat. Op. Cit., s. 44.

¹⁹ „liés avec le sentiment de surprise et d'étonnement, et point avec l'idée d'examen, et encore moins avec celle de critique“ Ibid., s. 44.

²⁰ „parfaite ignorance des liaisons“ Ibid., s. 45.

Jedna z definic ironie říká, že je to: „literární nebo řečnická forma, která dosahuje zvláštní, často humorný účinek tím, že vyslovuje něco podstatně jiného než skutečně míní: může přehánět, zastírat nebo říkat přímý opak. Je na posluchači nebo čtenáři, aby si toho všiml a rozuměl podle toho“²¹. Užití tohoto prostředku tedy vyžaduje pozornost a jistou inteligenci čtenáře nutnou k pochopení a odhalení skutečného úsudku autora. Cílem ironie je nejen pobavit, ale i poukázat na předsudky a nepravosti. Díky ní autor zvládne s lehkostí provést rozbor problematiky a navrhnout řešení, aniž by byl nařčen z moralizování. Ironie má za úkol vzbudit reakci u publika. Nenásilným způsobem nutí bedlivého čtenáře k zamyšlení a třeba i přehodnocení obecně platných pravidel. Napomáhá čtenáři otevřít oči, jak tomu bylo i v případě Perských listů.

2.4.1. Komický efekt ironie

Jak jsme nastínili výše, účelem ironie bývá i výsměch. Nyní se detailně zaměříme na tento případ. Zjistíme jakými prostředky autor dosahuje daného účinku.

V dopisu XXIV líčí Rica mimo jiné své první dojmy ze života v Paříži. Již v první větě mluví o „mouvement continuel“ (s. 89) (ustavičném shonu, s. 73). Shon nebo podle doslovného překladu pohyb vystihuje dokonale atmosféru západního velkoměsta i z dnešního hlediska. Tento shon je něco, co právem zaujme člověka pocházejícího z dalekého orientu, jehož životní tempo je značně pomalejší. Shon je navíc zdůrazněný slovem ustavičný. Pro místní obyvatele je realita ustavičného shonu jistě přirozená. Zásadní rozdíl v životním stylu Peršana a Pařížanů má tudíž za důsledek povšimnutí si a okomentování i na první pohled banální skutečnosti.

Rica pokračuje výčtem absurdních faktů: „Il faut bien des affaires avant qu'on soit logé, qu'on ait trouvé les gens à qui on est adressé, et qu'on se soit pourvu des choses nécessaires, qui manquent toutes à la fois.“ (s. 89) (Dalo mnoho práce, než jsme se ubytovali, než jsme našli lidi, kterým jsme doporučení, a než jsme se opatřili nezbytnými věcmi, které nám chyběly všechny najednou. s. 73). Jak to, že v hlavním

²¹ Wikipedie. Ironie. [online] .[cit. 2011-06-06]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ironie>>

městě civilizované společnosti je téměř nemožné najít nocleh či určitou osobu? Adresáta dopisu Ibbena, který se nachází v daleké Smyrně, šokuje určitě také zjištění, že jeho perský přítel v Paříži postrádá všechny potřebné věci.

Následující odstavec je věnován popisu Paříže. Již výše zmíněné zní neuvěřitelně, jako by se Rica ocitl na bláznivém místě, kde nic nedává smysl. Jeho postřehy však pokračují a absurdní tvrzení nabírají na síle. Výška pařížských domů v něm vyvolává úsměvnou představu, že: „elles ne sont habitées que par des astrologues“ (s. 89) (v nich bydlí samí astrologové, s. 73). Paříž popisuje jako: „une ville bâtie en l'air“ (s. 89) (město vystavěné do vzduchu, s. 73). Pro Pařížany běžnou věc jako vícepatrovou budovu vystihuje směšným líčením několika domů vyskládaných na sobě: „six ou sept maisons les unes sur les autres“ (s. 89) (šest nebo sedm domů nad sebou, s. 73). A celý odstavec vrcholí naivní obavou, že: „quand tout le monde est descendu dans la rue, il s'y fait un bel embarras“ (s. 89) (když všichni ti lidé sejdou do ulice, je tu pěkná tíseň, s. 73).

Přestože předchozí vyprávění je plné z perského pohledu neobvyklých skutečností, Rica naznačuje příteli, že ho má stále čím překvapit: „Tu ne le croirais pas peut-être“ (s. 89) (Nevěřil bys tomu snad, s. 73). A napnutý Ibben se vzápětí dozvídá šokující skutečnost: „depuis un mois que je (=Rica) suis ici, je n'y ai encore vu marcher personne“ (s. 89) (už měsíc jsem tu a ještě jsem tu nikoho neviděl kráčet, s. 73). Jedná se o prohlášení, které nedává smysl. Cožpak Francouzi nepoužívají nohy? Peršan však vysvětluje s nadsázkou: “ ils courent, ils volent“ (s. 90) (běhají, lítají, s. 73). Krátké a výstižné věty jakoby odrážejí rychlé tempo života v Paříži. Následuje srovnání s orientem: „les voitures lentes d'Asie, le pas réglé de nos chameaux“ (s. 90) (z pomalých vozů asijských, z odměřeného kroku našich velbloudů, s. 74). Zde struktura opakovaných, rozvitých větných členů naopak navozuje pocit pomalé a vyrovnané chůze Peršanů, která by Pařížany „feraient tomber en syncope“ (s. 90) (šly by na ně mdloby, s. 74).

Rica přiznává, že si na nové prostředí zatím nezvykl: „(je) vais souvent à pied sans changer d'allure“ (s. 90) (chodívám často pěšky neměně krok, s. 74). A následuje humorné přirovnání: „j'enrage quelquefois comme un chrétien“ (s. 90) (vztekám se někdy jako křesťan, s. 74), které nápadně připomíná křesťanské úsloví: jurer comme un païen (klít jako pohan). Montesquieu vtipně otočil úhel pohledu, kdy muslim soudí a zobecňuje chování křesťanů s podobným výsledkem, s jakým křesťané nahlízejí na nevěřící. Výpověď Peršana pokračuje v humorném tónu: „car

encore passe qu'on m'éclabousse depuis les pieds jusqu'à la tête; mais je ne puis pardonner les coups de coude que je reçois régulièrement et périodiquement“ (s. 90) (ještě bych prominul, že mě postříkají blátem od hlavy až k patě, ale nemohu jim odpustit, že do mne v pravidelných přestávkách strkají loktem, s. 74). Směšnost tvrzení plyne z absurdity, že přijatelnější jsou nepřehlédnutelné skvrny na celém oblečení než občasný (a pravděpodobně letmý) střet s kolemjdoucím. Odstavec vrcholí scénou těžící za situační komiky. „Un homme qui vient après moi et qui me passe me fait faire un demi-tour; et un autre qui me croise de l'autre côté me remet soudain où le premier m'avait pris; [...]“ (s. 90) (Člověk, který jde za mnou a který mě míjí, obrátí mě napolo, a druhý, který jde proti mně z druhé strany, obrátí mě náhle do dřívější polohy, [...] s. 74). Tato scéna vyvolává ve čtenáři pocit, že se dívá na grotesku z éry němeého filmu. Souvětí je dokončeno s využitím slovního humoru založeném na zveličování: „[...] et je n'ai pas fait cent pas, que je suis plus brisé que si j'avais fait dix lieues.“ (s. 90) ([...] a neušel jsem sto kroků a jsem rozlámanější, než kdybych byl ušel deset mil. s. 74).

Celá ukázka se nese v komickém duchu. Peršan se zde jeví jako směšná postava udivená vším, od domů po pouliční ruch. Čtenář má před sebou obraz bezbranného člověka ztraceného ve víru velkoměsta. Záměr autora je vypoodobnit člověka nezkušeného a naivního, od kterého by nikdo nečekal trefnou kritiku, která nutí k zamyšlení. Viděli jsme, jak cizí pozorovatel prokazuje relativnost pohledu, když posuzuje křesťany podobně, jako by oni posuzovali jeho. Ironického účinku dosahuje především nakupením absurdních tvrzení.²² Často využívá nadsázky a přehánění. V závěrečné scéně nacházíme rysy parodie.²³ Vybraný úryvek má pouhé tři odstavce. Montesquieu zde spojuje smysl pro humor s lehkým a zároveň výstižným stylem.

22 „Její rozšířenost (=rozšířenost ironie) je dána i přirozenou vlastností člověka vidět směšnost v paradoxu a absurditě.“ Ibid.

23 „Napodobení (ale i přehánění, zveličování vad nebo jiných rysů a charakteristik) za účelem výsměchu. Bez znalosti subjektu, který je parodován, dochází k nepochopení.“ Ibid.

2.5. ZÁVĚR

V první kapitole diplomové práce jsme provedli rozbor díla Perské listy. Zjistili jsme, že forma románu v dopisech usnadnila autorovi kritiku francouzské společnosti i absolutní monarchie. Montesquieu tvrdil, že dopisy jsou pravé, protože autory jsou Peršané, čímž se zbavil zodpovědnosti za napsání troufalé satiry. Tato forma také umožnila rychlé střídání témat, které díky většímu počtu pisatelů působí přirozeně.

Dále jsme došli k poznání, že orientální rámeček románu byl dalším prostředkem pro zahalení kritiky. Odvážné výroky cizinců byli autorem připisovány jejich neznalosti prostředí.

Na konkrétním úryvku jsme doložili využití komického efektu ironie. Dokázali jsme, že i tento jazykový prostředek posloužil autorovu kritickému myšlení.

3. POSTAVY

Četnost postav je dána formou románu. Dva Peršané si vyměňují dopisy se svými přáteli, ženami a eunuchy. Zatímco hlavní postavy Usbek a Rica popisují své zážitky z cesty na Západ a z několikaletého pobytu v Paříži, ostatní je na oplátku informují o dění na Východě. V dopisech se objevuje nepřeberné množství dalších postav, o kterých vypráví autoři listů. Tyto postavy jsou většinou jen stručně charakterizovány a na scéně se již dále neobjevují.

3.1. HLAVNÍ POSTAVY

Usbek, perský cestovatel, se zpočátku jeví jako člověk otevřený novým poznatkům a zkušenostem. Přestože se ve své zemi těší vysokému společenskému postavení, neváhá opustit pohodlí domova a vydává se na dalekou cestu za účelem vzdělání: „Rica et moi sommes peut-être les premiers, parmi les Persans, que l'envie de savoir ait fait sortir de leur pays, et qui aient renoncé aux douceurs d'une vie tranquille, pour aller chercher laborieusement la sagesse.“ (s. 51) (Rizá a já jsme snad první z Peršanů, jež touha po věděni pohnula, aby opustili vlast, a kteří se zřekli příjemností klidného života, aby šli pracně hledat moudrost. s. 17). Prokazuje toleranci vůči jiným kulturám a chuť oprostít se od omezeného pohledu na svět: „Nous sommes nés dans un royaume florissant; mais nous n'avons pas cru que ses bornes fussent celles de nos connaissances, et que la lumière orientale dût seule nous éclairer.“ (s. 51) (Narodili jsme se v kvetoucím království; ale nemyslili jsme, že jeho hranice jsou hranicemi našich vědomostí a že nás má osvitit toliko světlo východní. s. 17). Starobinski ve své předmluvě k Perským listům uvádí: „Všechna rozhodnutí, která dělá tento rozumný Peršan, nutí francouzského čtenáře k obdobnému a recipročnímu rozhodnutí: není-liž čas opustit území osvětlené pouze západním světlem?“²⁴. Montesquieu chce jistě francouzské publikum inspirovat

²⁴ „Toutes les résolutions que prend ce Persan raisonnable forcent le lecteur français à une décision analogue et réciproque: n'est-il pas temps de sortir du territoire éclairé par la seule lumière occidentale?“ Starobinski, Jean. Préface à l'édition des *Lettres persanes*. Op. Cit., s. 20.

Usbekovou otevřenou myslí. Starobinski dodává, že pouze evropská kultura dokázala přiznat zásluhy a uznat legitimitu i jiných kultur²⁵.

Později Usbek odhaluje pravý důvod své cesty: „[...] j'osai y (=à la cour) être vertueux. Dès que je connus le vice, [...] je m'en approchai [...] pour le démasquer. Je portai la vérité jusqu'au pied du trône [...]“(s. 60) (odvážil jsem se být tam (=u dvora) ctnostný. Jakmile jsem poznal nepravost, [...] přiblížil jsem se [...], abych ji odkryl. Přinesl jsem pravdu až ke stupňům trůnu [...]. s. 30). Přílišná upřímnost na dvoře despotického vládce ho tedy dohání k útěku. Starobinski vidí v Usbekově útěku před hněvem tyрана odraz autorova maskování využitím perské perspektivy.²⁶

3.1.1. Usbek versus Rica

Usbek si ve srovnání s Ricou hůře zvyká na nové prostředí: „Rica jouit d'une santé parfaite: la force de sa constitution, sa jeunesse et sa gaieté naturelle, le mettent au-dessus de toutes les épreuves. Mais, pour moi, je ne me porte pas bien: mon corps et mon esprit sont abattus; je me livre à des réflexions qui deviennent tous les jours plus tristes; ma santé, qui s'affaiblit, me tourne vers ma patrie, et me rend ce pays-ci plus étranger.“ (s. 97) (Rizá se těší dokonalému zdraví: jeho silná tělesná soustava, jeho mládí a jeho přirozená veselost způsobují, že vzdoruje všem zkouškám. Zato mně se nevede dobře: mé tělo a můj duch jsou zkrušeny; oddávám se úvahám, které se stávají každodenně smutnějšími; mé slábnoucí zdraví obrací mé myšlenky k vlasti a činí mi tuto zemi cizejší. s. 85).

Zdá se, že melancholický Usbek je pravým opakem svého mladého a bezstarostného přítele. Zatímco jeden však zanechal v Persii svých pět žen, několik eunuchů a hmotné statky, druhý opustil pouze svou matku, není tudíž tolik svazován povinnostmi a zodpovědností za ostatní. Povaha a dosavadní způsob života obou Peršanů se přirozeně promítají i v jejich korespondenci. Vážný a hloubavý Usbek se

²⁵ „[...] seule la culture européenne a couru l'aventure de renoncer à tout rapporter à elle-même; que seuls les intellectuels d'Occident ont soupçonné que les autres cultures avaient peut-être une égale légitimité.“ Ibid. s. 20-21.

²⁶ „Montesquieu recourt au travesti persan pour déjouer les réactions de l'Eglise ou des gens en place; Usbek comme en miroir, recourt à la fuite, pour déjouer la colère d'un despote [...]. Tout se passe comme si le voyage d'Usbek était le reflet hyperbolique de l'incognito de Montesquieu.“ Ibid. s. 23.

ve svých dopisech zaobírá myšlenkami filozofickými, politickými či mravními. Naopak dobromyslný a lehkovážný Rica své postřehy převážně z pařížské společnosti prokládá posměšnými a ironickými komentáři.

3.1.2. Usbek versus Usbek

Další rozdíl mezi hlavními postavami vidíme i v míře jejich psychologie. Ricova postava je jasně charakterizována. Jednoduché povahové rysy si vzájemně neodporují a v průběhu knihy se nemění. Postava je pro čtenáře snadno čitelná. Naproti tomu Usbekova postava je značně složitá a rozporuplná. Nepřítel přetvářky a odvážný hlasatel pravdy na dvoře despotického vládce (viz citováno výše) se jeví jako zásadový člověk se smyslem pro spravedlnost: „Ainsi, quand il n'y aurait pas de Dieu, nous devrions toujours aimer la justice; c'est-à-dire faire nos efforts pour ressembler à cet être dont nous avons une si belle idée, et qui, s'il existait, serait nécessairement juste. Libres que nous serions du joug de la religion, nous ne devrions pas l'être de celui de l'équité.“ (s. 199) (Proto i kdyby nebylo boha, měli bychom vždycky milovat spravedlnost, tj. usilovat, abychom se podobali této bytosti, o níž máme tak krásnou představu a která, kdyby existovala, byla by nutně spravedlivá. I kdybychom byli prosti jha náboženství, neměli bychom být prosti jha spravedlnosti. s. 240). Další výrok poukazuje na muže uvědomělého, který dokáže zpytovat svědomí: „Quand un homme s'examine, quelle satisfaction pour lui de trouver qu'il a le coeur juste! [...] si j'étais sûr de suivre toujours inviolablement cette équité que j'ai devant les yeux, je me croirais le premier des hommes.“ (s. 200) (Když člověk zkoumá sám sebe, jaké zadostiučinění pro něho, shledá-li, že má srdce spravedlivé! [...] kdybych byl jist, že se budu vždycky neoblomně řídit touto spravedlností, kterou mám před očima, pokládal bych se za prvního z lidí. s. 241).

Usbek se snaží každou problematiku analyzovat. Všímá si příčin a důsledků. Proto i otázku spravedlnosti rozebírá z různých hledisek a hledá také důvod, proč jsou lidé nespravedliví: „Les hommes peuvent faire des injustices, parce qu'ils ont intérêt de les commettre, et qu'ils préfèrent leur propre satisfaction à celle des autres. C'est toujours par un retour sur eux-mêmes qu'ils agissent [...]“ (s. 199) (Lidé se mohou dopouštět nespravedlností, protože mají zájem na tom, aby je páchali, a

protože svému vlastnímu uspokojení dávají přednost před uspokojením druhých. Jednají, myslíce vždycky sami na sebe [...] s. 239).

Ten samý muž, jež odsuzuje nespravedlnost a vlastní uspokojení jako motivaci sobeckého jednání, však vězní ve svém harému několik žen a nechává je střežit eunuchy, kteří byli donuceni vzdát se navždy pocitu tělesného ukojení. Usbekova slova a myšlení plné tolerance jsou v naprostém rozporu s jeho chováním. Ve svém domě uplatňuje kruté a přísné zákony v despotickém duchu. Jednomu ze svých eunuchů píše: „Et qui êtes-vous, que de vils instruments que je puis briser à ma fantaisie; qui n'existent qu'autant que vous savez obéir; qui n'êtes dans le monde que pour vivre sous mes lois, ou pour mourir dès que je l'ordonne; qui ne respirez qu'autant que mon bonheur, mon amour, ma jalousie même, ont besoin de votre bassesse; et enfin qui ne pouvez avoir d'autre partage que la soumission [...]“ (s. 86-87) (A kdo jste než jen mrzké nástroje, jež mohu rozbít podle své libosti; kteří žijete jen potud, pokud dovedete poslouchat; kteří jste na světě jen proto, abyste žili pod mými zákony nebo abyste zemřeli, jakmile nařídím; kteří dýcháte, jen pokud mé štěstí, má láska, ano i má žárlivost potřebují Vaší nízkosti; a kteří konečně nemůžete mítí jiný úděl nežli poslušnost [...] s. 69). K udržení pořádku ve svém domě využívá výhrůžky. Slepá poslušnost otroků je vyvolávána neustálým strachem z potrestání: „[...] si vous vous écarterez de votre devoir, je regarderai votre vie comme celle des insectes que je trouve sous mes pieds.“ (s. 87) ([...] jestliže se uchýlíte od své povinnosti, budu pokládat Váš život za život hmyzu, jež nacházím pod svýma nohama. s. 70).

Ani ke svým ženám se Peršan nechová jako k rovnoprávným bytostem. V jednom z dopisů přiznává, že k nim nepociťuje opravdovou lásku: „Je ne puis penser à elles (mes femmes), que je ne sois dévoré de chagrins. Ce n'est pas, Nessir, que je les aime: je me trouve à cet égard dans une insensibilité qui ne me laisse point de désirs. [...] mais, de ma froideur même, il sort une jalousie secrète qui me dévore.“ (s. 57) (Nemohu na ně (mé ženy) pomyslit, abych nebyl sžírán žalem. Ne snad, Násire, že je miluji: žiji v té věci v necitelnosti, která mi vůbec neponechává touhy. [...] ale právě z mé chladnosti vychází jakási tajná žárlivost, která mě sžírá. s. 25). Ženy tedy Usbek vnímá spíše jako svůj majetek. Netrápí ho ztráta milované osoby, ale obava, že by jeho manželky jako prostředek k potěšení využil někdo jiný. Paradox vidíme v tom, že Peršan, nucený prchnout před libovůlí perského despotického vládce, se v soukromém životě projevuje sám jako pravý despota.

Usbek tedy ukazuje čtenáři dvě rozdílné tváře. Jedna, plná tolerance a osvícených myšlenek, patří do Evropy a druhá, temná, vzbuzující hrůzu, se projevuje ve vztahu ke skutečnostem týkajících se Persie. Korespondence mezi Usbekem, ženami a eunuchy je řazena hned na začátku knihy. Již zpočátku si čtenář udělá představu o nerovných vztazích mezi zmiňovanými pisateli. Dopis XXI., ve kterém Usbek vyčítá bílému eunuchovi, že zůstal o samotě s pánovou ženou Zachi, píše ve Smyrně, tedy stále ještě na cestě do Evropy. Čtenář může doufat, že evropský pobyt Peršana změní. Tato naděje stoupá s přečtením dopisu XLIII. Usbek se zde slituje na žádost jednoho ze svých otroků a souhlasí, že z otroka nikdo neudělá eunucha proti jeho vůli. Na psaní LXIV., ve kterém si eunuch stěžuje na chování žen a žádá svolení k jejich potrestání, Usbek odpovídá jen krátkou zprávou s napomenutím pro ženy. Mezitím se věnuje dopisování se svými mužskými přáteli. Řeší otázky práva, cti či víry. To vše nasvědčuje skutečnosti, že západní kultura Usbeka pohltila a odvedla jeho zájem od dění v Ispahanu. Čtenář, doufající v osvobození perské mysli od vlivu výchovy a v napravení tyрана přeměněním získaných demokratických myšlenek ve skutky, se však zklame.

Během posledních patnácti dopisů popisujících krizi v perském harému se Usbek znovu projeví jako krutovládce. Udržení pořádku je prioritou, pro jejíž dosažení neváhá využít násilí a fyzické tresty: „[...] que la crainte et la terreur marchent avec vous (avec eunuque): courez d'appartements en appartements porter les punitions et les châtiments: que tout vive dans la consternation; que tout fonde en larmes devant vous [...].“ (s. 329) (Nechť hněv a hrůza kráčí s Vámi (s eunuchem)! Spěchejte z komnaty do komnaty, přinášejte pokuty a tresty! Nechť vše žije v hrůze; nechť vše se rozplývá v slzách před Vámi! s. 427). Dlouhá cesta na západ nenaplní čtenářovo očekávání, neboť na jejím konci promlouvá stejný despota jako na začátku. „Intelektuálně je Usbek plný myšlenek osvícenství, emočně zůstává zajatcem orientální tradice, která ho tlačí zpět do prostředí, z něhož chtěl uniknout“²⁷.

²⁷ Zatloukal, Antonín. Op. Cit., s. 21.

3.1.3. Usbek a Rica versus Montesquieu

I přes svou temnou, perskou stránku osobnosti se Usbek ve Francii živě zajímá o práva občanů či o různá politická zřízení včetně příčin rozvoje a pádů těchto systémů. V jeho hlase se jasně odráží názory autora, který stejná témata podrobněji rozebere ve svých následujících dílech. Montesquieu navíc nechává Peršana cestovat za účelem vzdělání, stejně jako to později učinil sám ve svém vlastním životě. Z toho vyplývá, že Usbek je do značné míry postava autobiografická.

Mohlo by se zdát, že Rica, natolik odlišný povahově i spektrem svého zájmu, je spíš doplněním Usbeka a s autorem mnoho společného nemá. Avšak po prostudování Montesquieuova života se i v tomto ohledu dají najít společné body. Autor Perských listů pobýval často v Paříži, kde rád navštěvoval salóny, tehdejší centra společenského života. Při čtení Ricových dopisů satiricky popisujících neznámého básníka, finančníka, herečku či francouzské ženy obecně, se nevyhneme pocitu, že Montesquieu čerpá ze svých vlastních zkušeností. Možná i Ricovy první dojmy a rozčarování z ruchu velkoměsta vyjadřují pocity mladého autora z jeho příjezdu do Paříže.

3.1.4. Závěr

V obou hlavních postavách se zrcadlí sám autor a obě jsou částečně autobiografické. Do každé se však promítla jiná stránka autorovy osobnosti.

Montesquieu nechává čtenáře věřit v Usbekovo napravení. Toto očekávání šťastného konce posiluje tvrzením, že „les hommes étaient nés pour être vertueux, et que la justice est une qualité qui leur est aussi propre que l'existence“ (s. 66) (se lidé narodili, aby byli ctnostní, a že spravedlnost je vlastnost, která jim náleží tak jako jsou lidé). Když však Usbek při řešení závěrečné krize zapomene na předchozí hlásání tolerance, pomyslný kruh cesty za poznáním se uzavírá ve stejném bodě, kde začal. Despotu nezmění ani několikaleté putování.

3.2. VEDLEJŠÍ POSTAVY

Mezi vedlejší postavy řadíme Usbekovy ženy, eunuchy a mužské přátele Peršanů, s nimiž vstupují do korespondence.

3.2.1. Ženské postavy

V Perských listech vystupuje pět Usbekových žen. Zachi, Zéphis a Fatmé píše svému muži krátce po jeho odjezdu. Zachi ujišťuje Usbeka o své lásce a vzpomíná na společné chvíle: „Comment aurais-je pu vivre [...] dans ton sérail d'Ispahan? dans ces lieux qui, me rappelant sans cesse mes plaisirs passés, irritaient tous les jours mes désirs avec une nouvelle violence?“ (s. 53) (Jak bych mohla žít [...] v Tvém isfahánském seráji; na těch místech, která připomínajíce mi ustavičně minulé rozkoše, dráždila po všechny dny mé touhy s novou prudkostí? s. 20). Dále mu vyčítá odjezd: „C'est un malheur de n'être point aimée; mais c'est un affront de ne l'être plus. Tu nous quittes, Usbek, pour aller errer dans des climats barbares. Quoi! Tu comptes pour rien l'avantage d'être aimé?“ (s. 54) (Je nešťěstím nebýt vůbec milována; ale je potupou nebýt již milována. Opouštíš nás, Uzbeku, abys šel bloudit do barbarských podnebí. Jakže! Pro Tebe láska nic neznamená? s. 22).

Fatmé, „esclave par la violence de son amour“ (s. 58) (otrokyně prudkostí své lásky, s. 26) a „ornement inutile d'un sérail, gardée pour l'honneur et non pas pour le bonheur de son époux“ (s. 59) (marná okrasa seráje, střežená pro čest, a nikoli pro štěstí svého chotě, s. 29), píše Usbekovi v podobném duchu. Dává najevo svou podřízenost: „Compte que je ne vis que pour t'adorer“ (s. 60) (Spolehni se, že žiji jen proto, abych tě zbožňovala. s. 29).

Zéphis si stěžuje na chování eunucha: „[...] un vil esclave vient m'attaquer jusque dans ton coeur, et il faut que je m'y défende!“ (s. 55) ([...] bídný otrok mě právě napadl až v Tvém srdci a já se v něm musím bránit. s. 23).

Zélis zdá se býti ženou méně vášnivou. Svému muži píše poprvé až po dvou letech od jeho odjezdu. Na rozdíl od výše jmenovaných manželek tak nečiní, aby ho

ujistila o svých citech. Její dopisy jsou věcné a čtenáři poskytují zajímavý pohled na různé aspekty života v Persii. V jednom ze svých psaní prosí Usbeka o svolení k uzavření sňatku mezi eunuchem a otrokyní. Služebnictvo není svobodné ani při výběru životního partnera. Tato volba a naplnění v oblasti citů zcela podléhá dobré vůli pána. Jindy ho informuje o rozhodnutí nechat zavřít do harému sedmiletou dceru, neboť: „On ne saurait de trop bonne heure priver une jeune personne des libertés de l'enfance, et lui donner une éducation sainte dans les sacrés murs où la pudeur habite.“ (s. 157) (Nemůžeme dost záhy zbavit mladou osobu dětských svobod a dát jí bezúhonnou výchovu v posvátných zdech, v kterých sídlí cudnost. s. 176). Zvyklost bránit běžným stykům mezi muži a ženami již od dětského věku je pro západního čtenáře přinejmenším stejně šokující jako právo novomanžela pořezat ženu o svatební noci v případě pochybností o jejím panenství.

3.2.2. Roxana versus ostatní ženy

Usbek na láskyplné dopisy neodpovídá, což svědčí o lhostejnosti vůči ženám. Napíše pouze Zélis, které děkuje za péči o dceru, a dále Zachi, aby jí vytkl její chování. V tomto dopisu také zmíní city ke své poslední manželce Roxaně: „L'amour que j'ai pour Roxane, ma nouvelle épouse, m'a laissé toute la tendresse que je dois avoir pour vous, qui n'êtes pas moins belle. Je partage mon amour entre vous deux; et Roxane n'a d'autre avantage que celui que la vertu peut ajouter à la beauté.“ (s. 86) (Láska, kterou cítím k Roxaně, své nové manželce, ponechala mi všecku nežnost, kterou mám míti pro Vás, jež jste neméně krásná. Dělím svou lásku mezi Vás dvě a Roxana nemá jinou přednost kromě té, kterou ke kráse může přidat ctnost. s. 68). Tato zmínka poprvé upozorňuje čtenáře na výjimečnost postavy.

Roxana stojí v opozici k ostatním ženským postavám. Její výhradní postavení mezi ženami je potvrzeno tím, že jako jediná dostává psaní od Usbeka, aniž by mu předtím sama napsala. V dopisu manžel vzpomíná na její odmítavý postoj po svatbě: „[...] vous défendîtes jusqu'à la dernière extrémité une virginité mourante: vous me regardâtes comme un ennemi [...]“ (s. 94) ([...] bránila jste až do poslední krajnosti umírající panenství; dívala jste se na mne jako na nepřítele [...] s. 81). Slova Peršana vyvolávají ve čtenáři představu boje: „[...] vous ne vous rendîtes pas même après avoir été vaincue [...]“ (s. 94) ([...] nevzdala jste se ani potom, když jste byla

přemožena [...] s. 81). Spojení „l'avantage que j'avais pris“ (s. 94) (vítězství jehož jsem dosáhl, s. 81) a „une possession“ (s. 94) (vlastnictví, s. 81) vypovídají o pokřiveném vztahu muže vůči ženám. Ty jsou loveny jako zvěř a manžel s nimi nakládá jako s majetkem.

Usbek je přesvědčený, že Roxana je v harému šťastná: „Vous vivez dans mon sérail comme dans le séjour de l'innocence, [...]; vous vous trouvez avec joie dans une heureuse impuissance de faillir: [...]“ (s. 93) (Žijete v mém seráji jako v místě nevinnosti, [...]; nalézáte se s radostí v šťastné nemožnosti pochybit: [...]. s.79). Ani v nejmenším nepochybuje o jejích citech: „[...] je ne puis pas m'imaginer que vous ayez d'autre objet que celui de me plaire; [...], je ne saurais, Roxane, douter de votre amour.“ (s. 95) ([...], nemohu si představit, že byste měla jiný cíl, nežli abyste se mi líbila; [...], nemohu, Roxano, o Vaší lásce pochybovat. s. 82).

Roxana na Usbekův dopis neodpovídá. Poprvé píše manželovi až po devíti letech od jeho odjezdu, aby ho informovala o krutém chování eunuchů vůči ženám v harému. Krize v perském obydlí se prohlubuje odhalením nečekané skutečnosti. Eunuch přistihne Roxanu s milencem: „[...] tu avais pour Roxane une sécurité entière: mais sa vertu farouche était une cruelle imposture; c'était le voile de sa perfidie.“ (s. 339) ([...] měl jsi o Roxaně úplnou jistotu. Ale její plachá ctnost byla krutým klamem: byla to rouška její zrady. s. 440). Událost je šokující vzhledem k tomu, že Roxana byla dosud považována za vzor ctnostného chování nejen Usbekem, ale i eunuchem: „Cependant tes femmes ne gardent plus aucune retenue: [...]: la seule Roxane est restée dans le devoir, et conserve de la modestie.“ (s. 331-332) (Ale Tvé ženy nemají již žádné zdrženlivosti, [...]. Jediná Roxana zůstala věrna povinnosti a zachovává skromnost. s. 430).

Zápletka vrcholí posledním psaním, v němž se Roxana dozývá k nevěře a odhaluje svému muži úplnou pravdu: „Oui, je t'ai trompé; [...]; et j'ai su, de ton affreux sérail, faire un lieu de délices et de plaisirs.“ (s. 340) (Ano, oklamala jsem Tě: [...] a dovedla jsem z Tvého strašného seráje vytvořit místo potěšení a radostí. s. 442). Boří Usbekovu iluzi o milující ženě: „[...] si tu m'avais bien connue, tu y aurais trouvé toute la violence de la haine.“ (s. 341) (Kdybys mě byl dobře znal, byl bys ve mně našel všecku prudkost nenávisti. s. 443). Roxana poukazuje na naivitu svého muže: „Comment as-tu pensé [...] que je ne fusse dans le monde que pour adorer tes caprices?“ (s. 340) (Jak sis mohl myslit, že jsem na světě jen proto, abych milovala Tvé rozmary? s. 442). Hrdě oslavuje své vítězství nad tyranem: „j'ai pu vivre dans la

servitude; mais j'ai toujours été libre: j'ai réformé tes lois sur celles de la nature; et mon esprit s'est toujours tenu dans l'indépendance.“ (s. 340) (Mohla jsem žít v otroctví, ale byla jsem vždycky svobodná: opravila jsem Tvé zákony podle zákonů přírody a můj duch žil vždycky v nezávislosti. s. 442). Tuto svobodu si žena zoufalým činem udrží navždy, spáchá sebevraždu.

3.2.3. Eunuchové

Další podskupinou vedlejších postav jsou strážci harému, jejichž „soins infatigables soutiennent la vertu lorsqu'elle chancelle“ (s. 52) (neúnavná péče podpírá ctnost, když kolísá, s. 18), a kteří jsou „le fléau du vice et la colonne de la fidélité“ (metlou hříchu a sloupem věrnosti, s. 18). Poslání eunuchů má různé aspekty. Slouží ženám, ale současně jim také rozkazují: „[...] tu les sers comme l'esclave de leurs esclaves. Mais, par un retour d'empire, tu commandes en maître [...]“ (s. 52) ([...] sloužíš jim jako otrok jejich otroků. Ale obratem moci poroučíš jim velitelsky [...]. s. 18). Vedle zaručení bezpečnosti žen, se starají i o jejich zábavu.

Usbekův vztah k eunuchům je čistě otrokářský: „Souviens-toi toujours du néant d'où je t'ai fait sortir [...] tiens-toi dans un profond abaissement [...]“ (s. 52) (Pamatuj vždycky na nicotu, z níž jsem Tě povznesl [...] Žij v hluboké poníženosti [...]. s. 19). Ženy eunuchy opovrhují: „[...] je ne mets pas au rang des hommes ces eunuques affreux, dont la moindre imperfection est de n'être point hommes.“ (s. 58) ([...] nepočítám k mužům ty odporné eunuchy, jejichž nejnepatrnější nedokonalostí je, že nejsou vůbec muži. s. 27) a krutě je odsuzují za jejich nelehký osud: „ Quel mépris ne doit-on pas avoir pour un homme de cette espèce, fait uniquement pour garder, et jamais pour posséder?“ (s. 142) (Jaké opovržení musíme pociťovat k muži tohoto druhu, stvořenému k tomu, aby hlídal, a nikdy k tomu, aby sám požíval? s. 153). Nenávisť žen vůči těmto mužům pramení také z uplatňování fyzických trestů. Ženy se na oplátku mstí, vymýšlí si nejrůznější přání, která eunuchové musí splnit, nebo na ně žalují Usbekovi.

Z dopisů žen se strážci harému jeví jako bezcitné, kruté loutky v rukou svého pána. Dopis hlavního eunucha však nabízí zajímavý pohled do jeho komplikované duše. Jedná se o člověka nešťastného, který byl ke kastraci donucen: „[...] m'eut

obligé, par des séductions soutenues de mille menaces, de me séparer pour jamais de moi-même [...]“ (s. 62) ([...] přinutil mě svody podporovanými tisíci hrozbami, abych se rozešel navždy sám se sebou [...]. s. 32). Z rozporu mezi pocitem vzrušení a nemožnosti ho uspokojit vzniká vážná frustrace: „On éteignit en moi l'effet des passions, sans en éteindre la cause; [...], je me trouvai environné d'objets qui les irritaient sans cesse. J'entrai dans le sérail, où tout m'inspirait le regret de ce que j'avais perdu: je me sentais animé à chaque instant.“ (s. 62) (Uhasili ve mně účinek vášní, neuhasivše jejich příčinu, [...], byl jsem naopak obklopen předměty, které je neustále dráždily. Vstoupil jsem do seráje, kde vše vzbuzovalo ve mně lítost nad tím, co jsem ztratil: cítil jsem se každou chvíli vzrušen. s.32-33). Eunuch takto bez ustání trpí, za což se ženám mstí: „[...] je leur rends bien tous leurs mépris, et tous les tourments qu'elles m'ont fait souffrir.“ (s. 63) ([...] splácím jim všecka jejich pohrdání a všecky trýzně, které mi daly zakusit. s.34). Pocit zoufalství kompenzuje nabytá moc nad ženami: „[...] le plaisir de me faire obéir me donne une joie secrète [...] mon ambition, la seule passion qui me reste, se satisfait un peu.“ (s. 63) ([...] radost, že mne musí poslouchat, naplňuje mě tajnou potěchou [...] má ctižádost, jediná vášeň, která mi zbývá, se poněkud uspokojuje. s. 34-35). Zároveň se obává vlivu žen na eunuchova pána a jejich možné pomsty v případě pokoření: „[...] leurs charmes me deviennent terribles: les services présents effacent dans un moment tous mes services passés; et rien ne peut me répondre d'un maître qui n'est plus à lui-même. [...] Le jour que je fus fouetté si indignement autour du sérail, qu'avais-je fait? Je laisse une femme dans les bras de mon maître.“ (s. 65) ([...] jejich vnady se mi stávají strašnými; přítomné služby smažou v okamžiku všecky mé služby minulé a nic mi nemůže ručit za pána, který již nepatří sám sobě. [...]. Co jsem učinil v den, kdy jsem byl tak nezaslouženě mrskán okolo seráje? Nechal jsem ženu v náručí svého pána. s. 37- 38).

Mezi ženami a eunuchy panuje neustálé napětí. Obě skupiny se předhánějí v udržení přízně svého pána a neváhají se v jeho očích navzájem očerňovat. Jde o trvalý boj o moc. Z dopisu eunucha vyplývá, že krutost a nedostatek slitování v povaze nejsou dány jeho druhům od přírody. Naopak jsou zapříčiněny umělým zásahem do fyzického stavu, který vyvolává hluboké psychické problémy. Eunuch je v nitru nešťastný, celoživotně trýzněný rozporem mezi touhou a nemožností ji naplnit.

3.2.4. Perští dopisovatelé

Tato skupina čítá několik postav, kterým je adresována většina dopisů. Všichni tito korespondenti jsou mužského pohlaví. Zatímco ženám a eunuchům píše Usbek pouze pro udržení klidného chodu harému, svým mužským přátelům se svěřuje se svými pocity, sdílí s nimi své zážitky a filozofické úvahy.

Tito přátelé perských cestovatelů nejsou nikterak charakterizováni. Víme jen, že většina žije v Ispahanu, jeden ve Smyrně a jeden v Benátkách. Pouze z obsahu dopisů odhadujeme centrum jejich zájmu. Někteří se věnují tématům politickým, jiní náboženským či sociálním.

3.2.5. Závěr

Ženské postavy jsou smířené s údělem. Nebrání se izolaci v harému, kam dávají dobrovolně zavírat své dcery v dětském věku. Pokračují v tradici a ctí místní zvyklosti. Jediná hrdá a nezávislá žena je Roxana, která se vzepře svému osudu a pro úplné osvobození od tyрана spáchá sebevraždu. Pouze čtenář ví, že k tomuto skutku dostala nevědomky souhlas svého muže, který v jednom ze svých předchozích dopisů obhajuje právo na sebevraždu: „La vie m'a été donnée comme une faveur; je puis donc la rendre, lorsqu'elle ne l'est plus: la cause cesse, l'effet doit donc cesser aussi. [...] Pensez-vous [...] que mon âme, dégagée de tout ce qu'elle avait de terrestre, soit devenue moins sublime?“ (s. 187-188) (Život mi byl dán jako projev přízně; mohu jej tedy vrátit, když jím již není: přestává příčina; účinek má tedy přestat také. [...] Myslíte, [...] že moje duše, zbavena všeho, co měla pozemského, stala se méně vznešenou? s. 222-223).

Roxana jediným dopisem poukáže na zaslepenost sebejistého Usbeka, který odhaluje pravdu na dvoře perského vládce a stejně tak hledá pravdu v různých rovinách i na západě. Ve vlastním domě mu však pravda zcela uniká. Usbek poznává, že svým chováním doma vytvořil podmínky přetvářce, kterou v Evropě tak přísně odsuzuje.

3.3. TYPOVÉ POSTAVY

Perské listy obsahují mnoho portrétů anonymních postav jako představitelů určité sociální skupiny. Jde o rychle načrtnuté obrazy bez zabíhání do detailů vnitřní a vnější charakteristiky. Tyto portréty jsou založeny na ironickém popisu Peršanů a tvoří základ sociální kritiky francouzské společnosti.

Herečka, považující se za nejctnostnější v Opeře, je vylíčena jako žena lehkých mravů, kterou pouhý slib manželství „fit passer sur les petites formalités ordinaires, et commencer par où j'aurais dû finir“ (s. 99-100) (přenesl přes obvyklé malé formality, takže jsem počala, čím bych měla skončit. s. 89).

Následují obdobně satirické podobizny finančníka, zpovědníka, básníka, kokety či „rozhodovače“, který „Dans un quart d'heure, il décida trois questions de morale, quatre problèmes historiques, et cinq points de physique.“ (s. 182) (Za čtvrt hodiny rozhodl tři otázky morálky, čtyři problémy dějepisné a pět bodů fyziky. s. 214).

3.3.1. Závěr

Starobinski správně poukazuje na pomyslné oddělení východního a západního světa i z hlediska postav. Zatímco orientálnímu prostředí vládnou postavy plné vášně a emocí, v dopisech z Evropy se vyskytují postavy bez hlubší psychologie, představující tamní všudypřítomnou povrchnost.²⁸

U všech postav chybí téměř jakákoli vnější charakteristika. Dovídáme se pouze základní a povšechné informace. Rica je mladý, Usbek starší, Usbekovy ženy jsou krásné a eunuši oškliví. Nedostatečný popis fyzického vzhledu je však kompenzován bohatou vnitřní charakteristikou hlavních a vedlejších postav.

²⁸ „Les types psychologiques et passionnels, eux aussi, font défaut dans la description du monde occidental. C'est que Montesquieu réserve le registre passionnel pour l'Orient: c'est là qu'apparaîtront la jalousie, la colère, la dissimulation. Une ligne de clivage très précise sépare le monde des sentiments, cet Orient de l'âme, et les activités de surface qui foisonnent en France [...]“. Starobinski, Jean. Op. Cit., s. 13.

4. JAZYK POSTAV

Cílem této kapitoly diplomové práce je podat přehled o dobových neologismech v díle Perské listy (*Lettres persanes*)²⁹ vzhledem k referenčnímu dílu Neologický slovník (*Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle*)³⁰.

Budeme si všítmat nejen výskytu neologismů, ale také jejich významu. V tomto ohledu nás bude zajímat i případný významový rozdíl mezi termínem v Neologickém slovníku a jeho užitím v Perských listech. Chceme odhalit, do jaké míry Montesquieuův jazyk odráží dobovou tendenci k módní, strojené mluvě, a zda se v tomto ohledu liší jazyk jednotlivých postav.

Usbek a Rica se postupně nechají ovlivnit evropským způsobem oblékání, cizí kulturou i některými demokratickými myšlenkami. Očekáváme, že se v Paříži obohatí i jejich jazyk z hlediska lexikálních novotvarů.

Nejprve se zaměříme na to, jak je neologismus definován podle francouzské odborné literatury. Dále představíme referenční dílo Neologický slovník. Poslední část bude věnována hledání dobových neologismů.

4.1. TEORETICKÁ ČÁST: NEOLOGISMUS

V této části podáme přehled o tom, jak je pojem neologismus definován podle francouzské odborné literatury.

Francouzský slovník Larousse³¹ vysvětluje vznik termínu složením řeckých slov *neos* (nový) a *logos* (slovo). Vlastní definice upřesňuje, že jde o: „nově vytvořené

²⁹ Montesquieu. *Lettres Persanes*. 1721. [online] .[cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <http://bacfrancais.chez.com/lpersanes-integrale.html>

³⁰ Desfontaines, Pierre-François Guyot. *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle*. 1726. [online] .[cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t.pleinepage.r=desfontaines+n%C3%A9ologique.f2.langEN>

³¹ Lagane, René. Niobey, Georges. Casalis, Didier. *Larousse dictionnaire de francais*. Paris: Larousse, 1989

slovo či slovo nedávno vypůjčené z cizího jazyka“. Popřípadě se může jednat o: „zastaralé slovo s novým významem“³².

Jiný slovník z edice Larousse nabízí témeř shodnou definici a dodává, že: „neologie je proces tvoření nových slov“³³.

V gramatice *Nouvelle grammaire française*³⁴ se dovídáme, že jazyk se neustále vyvíjí zvláště ve slovní zásobě. Jako neologismus je chápána „každá jazyková inovace“³⁵. Nejčastěji je jím slovo. Autoři Grevisse a Goosse však zmiňují také neologismus významu či výslovnosti. Podle této gramatiky vznikají všechny druhy neologismů na základě prvků, které v jazyce již existují, dále pod vlivem cizích jazyků nebo na základě zvukomalby.

Tiž autoři se zabývají stejným tématem také v díle *Le bon usage*³⁶, kde neologismem nazývají novou lexikální jednotku nebo již používané slovo s novým významem. Zároveň dodávají, že tento pojem vyvolává v mluvčích pocit slova, které ještě není součástí slovní zásoby. Tudíž i poměrně nedávno vytvořené slovo nemusíme považovat za neologismus, je-li užíváno v běžné mluvě. A naopak tak nazveme slovo starší, používané však jen zřídka. Posuzování, co je a není nové v mluvě, se může lišit také v závislosti na řečníkovi. Grevisse a Goosse dokládají toto subjektivní vnímání příkladem slova *album*. Ti, kteří se učili mluvit ve druhé polovině 70.let či později, nepovažují termín za nový, narozdíl od předchozích generací.

Autoři se také zmiňují o jakémsi upřednostňování cizojazyčných výpůjček a tvoření na základě cizích slov před odvozováním z francouzštiny. Důvody vedoucí k této tendenci se nezabývají.

Věnují se však příčinám vzniku neologismů, jejichž velké množství je dáno potřebou označit novou skutečnost či pojem. Mnoho jich ale také vzniká na základě snahy označit již známou věc výstižnějším výrazem, což dokládají příklady. V oblasti vědecké terminologie nahrazují slova latinského či řeckého původu lidová označení. Někdy mají za cíl pouhé zvýšení prestiže označené věci nebo mluvčího používajícího

³² „Mot de création récente ou emprunté depuis peu à une autre langue; acception nouvelle d'un mot déjà ancien“ Ibid.

³³ „Néologie- Processus de la formation de nouveaux mots“ Beaucourt, Michèle. Bruguière, Catherine. Casalis, Didier. *Larousse dictionnaire usuel*. Paris: Larousse, 1989

³⁴ Grevisse, Maurice. Goosse, André. *Nouvelle grammaire française*. Bruxelles: De Boeck Duculot, 1995, s. 55.

³⁵ „On appelle néologisme toute innovation dans la langue“. Ibid.

³⁶ Grevisse, Maurice. Goosse, André. *Le bon usage*. Bruxelles: De Boeck Duculot, 2008, s.152-153.

daný výraz. V oblasti módy napomáhají neologismy přesvědčit kupující o novosti zboží. V argotu jde o vymyšlení slov, kterým nebudou rozumět ostatní společenské vrstvy nebo jejichž účelem je pouhé odlišení určité skupiny od obyčejných lidí.

Neologismy vznikají také neúmyslným či podvědomým tvořením. Bilingvní mluvčí používá slovo či význam slova jednoho jazyka v jazyce druhém. Jindy se objevují novotvary díky tendenci k pravidelnému tvoření a to odvozováním na základě kořenu, přidáváním přípon, apod. Takto vznikají nová slovesa od již existujících podstatných nebo přídavných jmen. Tento jev se samozřejmě týká i ostatních slovních druhů.

Dílo *La grammaire d'aujourd'hui*³⁷ definuje neologismus z lingvistického hlediska. Jde tedy o novou lexikální jednotku vytvořenou podle různých neologických procesů v určitém momentu jazyka.

Néologie může být vnímána ze dvou různých pohledů. Z hlediska synchronního a diachronního zároveň je neologie soubor formálních mechanismů a sémantických jednotek, které jsou synchronně přítomné v jazyce v určitém momentu a které umožňují vytvoření nové lexikální jednotky, jejíž další šíření v jazyce je nutně povahy diachronní.

Z pohledu ryze synchronního je neologie souborem neologismů existujících v jazyce v určitém momentu, přičemž zohledňuje také příčiny vzniku těchto novotvarů a způsob jejich přijetí v různých vrstvách.

Jiná francouzská gramatika³⁸ nazývá neologismem nově vytvořené slovo v určitém momentu jazykové historie. Rozlišuje neologismy formy a užití. Při těch prvních vznikne nový znak, ve druhém případě již existující slovo získává nový význam. Slovo přestává být neologismem, pokud je často používáno. Neologii definuje jako mechanismus, kterým neologismy vznikají, a dělí ji na morfologickou a sémantickou.

V knize *Les mots du français*³⁹ autor tvrdí, že „jazyk je živá bytost“⁴⁰, v níž se neustále tvoří nová slova, některá trvalá, jiná pomíjivá. Říkáme jim neologismy. Poté udává mnoho příkladů z oblasti vědy, reklamy či sportu.

³⁷ Arrivé, Michel. Gadet, Françoise. Galmiche, Michel. *La grammaire d'aujourd'hui*. Paris: Flammarion, 1986, s. 401-402.

³⁸ Garde-Tamine, Joëlle. *La grammaire 1. Phonologie, morphologie, lexicologie*. Paris: Armand Colin, 2002, s.107-108., s. 167.

³⁹ Hamon, Albert. *Les mots du français*. Paris: Hachette, 1992, s. 325-327.

Všechny tituly prostudované odborné literatury se shodují, že neologismus je nové slovo. Většina gramatik rozlišuje více druhů neologismů. Je jím nově vytvořené slovo nebo slovo, které známe a které pouze získalo nový význam. Jedna gramatika se také zmiňuje o neologismu výslovnosti. Tedy známé slovo se stejným významem se začne vyslovovat jinak. Neologií je shodně označován proces, kterým byl neologismus vytvořen.

4.2. REFERENČNÍ DÍLO

K prozkoumání textu a k nalezení dobových neologismů v díle Perské listy je nezbytně nutné pracovat s referenčním dílem. V dnešní době je nemožné určit, které výrazy mohly být ve 20. letech 18. století považovány za nezvyklé. K tomu nám poslouží Neologický slovník (*Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle*) z roku 1726, který poskytuje ucelený přehled o nových slovech pouhých pět let po vydání Perských listů.

V úvodu ujišťuje vydavatel čtenáře o svém dobrém úmyslu a o užitečnosti slovníku: „Mais comme quelques lecteurs y pourroient trouver un sens ironique et malin, j'avertis le public que mon dessein n'a été que d'être un peu utile à la République des Lettres“⁴¹.

V předmluvě Desfontaines poukazuje na určitou módní vlnu v tehdejší Paříži týkající se nejen oblékání, ale také způsobů mluvy. Sám autor pochází z Bretaně a je otázkou, do jaké míry myslí vážně kritiku zaostalosti mluvy v provinčních oblastech Francie. Domníváme se, že vychvalování pařížského užívání novodobých termínů je míněno ironicky. Autor se vysmívá přehnané snaze o vyumělkovaný styl. Proto nám jeho slovník umožní odhalit případnou Montesquieuovu snahu o ironické napodobení tohoto způsobu mluvy.

Desfontaines dále varuje před nedostatkem slovní zásoby nejen v próze, ale hlavně v poezii. A vyzývá proto všechny literáty k vymýšlení nových slov či k

⁴⁰ „La langue étant un être vivant [...]“. Ibid., s. 325.

⁴¹ Desfontaines, Pierre-François Guyot. Op. cit., [online] .[cit. 2009-07-09]. Dostupné z <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t.pleinepage.r=desfontaines+n%C3%A9ologique.f2.langEN>.

vytváření neobvyklých slovních spojení. Čtenáře poté prosí o užívání těchto termínů, které by přispěly k obohacení francouzské mluvy. Přestože si je vědom, že se nemohou ujmout všechna nově vytvořená slova, doufá ve společné usilování o lexikální přínos mateřskému jazyku. Nesouhlasí s tvrzením, že francouzský jazyk je neměnný, a vyjadřuje obdiv k moderním autorům, kteří se nebojí jazykových inovací.

Vlastní slovník má 104 stran. Hesla jsou řazena obecedně. Slovník je sestaven z výrazů, které autora zaujaly při četbě nových knih či nových překladů světových děl. Aniž by jmenoval autory cituje nejčastěji z knih *Histoire romaine* (Římské dějiny), *Poésies diverses* (Různá poezie), *Religion chrétienne prouvée par les faits* (Křesťanské náboženství dosvědčené skutky) a *Dictionnaire de Trévoux* (Trévouxův slovník). Dále čerpá příklady z překladů Ovidia, Vergilia či z Homérovy Iliady.

Mezi hesly jsou slova nová, často ale také slova již existující a používaná, která pouze získala nový význam.

Setkáváme se s termíny hodnými noblesního stylu (např. *couteux*) či se slovy mylně považovanými za styl nízké úrovně (např. *coutumier*).

Autor obdivuje nedávno vytvořená poetická sousloví (např. *déesse à cent bouches*). Toto sousloví vysvětluje Desfontaines slovem *fama*. Při hledání obou výrazů a jejich českého equivalentu *fáma* v současných slovnících⁴² jsme zjistili, že se dnes užívá termín *déesse aux cent bouches*, přičemž slovo *fama* ve slovnících vůbec není. Jedná se tedy o termín, který se natolik vžil, že užívání původního výrazu úplně vymizelo.

Dále se zde objevují slova z určité oblasti, která se však začínají dostávat do běžného užití (např. původně teologický termín *dépité*).

Na konci knihy je zařazena Historická chvalořeč Pantalona-Phoeba (*Eloge historique de Pantalón-Phoebus*), jež autor sepsal s využitím termínů ze slovníku.

⁴² Lyer, Stanislav. Vlasák, Václav. *Francouzsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 178

Lyer, Stanislav. Vlasák, Václav. *Česko-francouzský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 201

4.3. METODA VÝZKUMU

Budeme analyzovat primární text ve srovnání s referenčním dílem z lexikologického hlediska. Také budeme upřesňovat české ekvivalenty jednotlivých neologismů v románu a ve slovníku, abychom odhalili, zda se významově liší.

Hledání neologismů nám usnadní práce s textem v elektronické podobě. Díky aplikaci *najít (Ctrl+F)* zadáme vybrané slovo do vyhledávače. V textu se daný termín zamodří. Pomocí kliknutí na políčko *další* najdeme hned následující výskyt. Tímto způsobem můžeme prozkoumat celý román.

Abychom nezúžili výběr, zadáváme podstatná jména bez členu, protože mohou být uvozena jiným členem či přivlastňovacím zájmenem. Například pro hledání slova *la cour* zadáme do vyhledávače pouze *cour*. Počítač poté najde všechna slova, v nichž se vyskytují tato čtyři písmena, včetně těch, kde tvoří pouze jejich část a jedná se tudíž o zcela jiné slovo. Je tedy na nás eliminovat nežádoucí výrazy jako jiná podstatná jména (např. *le cours*), slovesa (např. *courir*), apod.

Podstatná i přídavná jména píšeme do vyhledávače v jednotném čísle, přičemž počítáme i výskyt v čísle množném. Kdybychom zadali rovnou množné číslo s koncovkou *-s* či *-x*, číslo jednotné, jehož tvar je kratší, by nebylo nalezeno. U hesla *borne* však budeme hledat pouze jednotné číslo, které zdůrazňuje Desfontaines.

Přídavná jména a přídavná jména minulá zadáváme do vyhledávacího pole v mužském rodě, ale zajímá nás i jejich použití v rodě ženském. Opět jde o to, abychom delším tvarem s koncovkou ženského rodu *-e* nezapřičinili vynechání všech užití v rodě mužském, jehož tvar bývá často kratší. Výjimkou je slovo *attirée*, které Desfontaines zmiňuje kvůli shodě v ženském rodě. Proto v tomto případě pomineme užití v rodě mužském. Podobně u podstatného jména *auteur* budeme hledat pouze případy, kde je toto slovo použito pro ženský rod, který zaujal autora Neologického slovníku.

U sloves je nutné zadat pouze kmen, abychom našli tvary ve všech osobách, v různých časech a slovesných způsobech. Hledáme-li například sloveso *consoler*, do vyhledávače napíšeme pouze *consol*. Díky tomu najdeme tvary jako *console*, *consolent* nebo *consolait*. Opět však musíme vyřadit ostatní slovní druhy odvozené od stejného kmene jako podstatná jména (např. *consolation*), přídavná jména (např.

inconsolable), apod. Co se týče sloves, budeme započítávat také příčestí minulé (např. *confondu* od infinitivu *confondre*).

Nesmíme také zapomínat, že zkoumáme verzi Perských listů s moderním pravopisem. Zatímco Desfontaines ve slovníku uvádí řadu slov bez akcentu, my musíme tato slova upravit a vyhledávat je v jejich dnešní podobě. Pokud zadáme například slovo *défricher* bez akcentu, tedy tak, jak ho najdeme v Neologickém slovníku, počítač vyhodnotí, že se toto slovo v díle nevyskytuje. Doplníme-li však akcent, budeme již v hledání úspěšní.

4.4. PRAKTICKÁ ČÁST: VÝZKUM

V díle Perské Listy jsme hledali celkem 80 hesel Neologického slovníku. Z tohoto počtu jsme jich v textu našli 29. Výsledky hledání shrnuje následující tabulka.

nenalezená hesla Neologického slovníku	nalezená hesla (počet užití)
donner l'achèvement	âge 24, z toho: âge d'un fait 0
adage (pour jugement)	ancêtres 5, z toho: ancêtres (pour anciens) 0
gens affairés (pour gens importants)	année 23, z toho: année + faire qc 0
affermi	animer 10, z toho: animer qn à qc 5
agreste	ainsi 46, z toho: ainsi vous le plaît 0
ainsi donc	arbitraire 2, z toho podstatné jméno 0
à bas	arrêt 4
mettre à l'aise	assurer 10, z toho: assurer qc (zajistit něco) 3
répondre à l'avenant	assiéger 1, les vents assiègent les rochers 0
à l'étonnement (pour au grand étonnement)	avant de (pour avant que de) 4
amour propre	avantage 32, z toho: tirer l'avantage 1
amplitude (pour étendue)	avantageux 3, z toho: homme avantageux 0
aquilon (pour le vent du Midi)	avenir (pour ce qui nous arrivera) 5
asséner (coup de langue bien asséné)	aurore 1, z toho: aurore (pour jour) 0
assouplir (assouplir un esprit dur)	bourgeois 3
Troyes s'était attirée (ženský rod)	campagne 24, z toho: vojenské tažení 2

à tort et à droit	captif 1, z toho: dépouilles captives 0
attraper un coup (pour recevoir un coup)	chute 3, z toho: chute aux pieds de la foi 0
avancement d'hoirie	commerce 17, z toho: commerce échauffé 0
aviser	compter 37, z toho: compter (pour observer) 0
auteur (ženský rod)	confondre 8, z toho: confondre (smísit) 4
barré	conséquent 5, z toho: homme conséquent 0
bétail	consoler 12, z toho: consoler les maux 0
bienfaisance	contre 52, z toho: contre (pour vers) 0
borgne	côte 4, z toho: côte (pour la mer) 0
borne (pouze jednotné číslo)	
bourse	
boire l'espoir à pleines coupes	
bouleverser les traits d'un visage	
broderie	
recoudre des bruits	
ne laisser que l'honneur du bucher (pour tuer)	
candidement (pour avec candeur)	
vertueux à 24 carats	
célérité	
c'est bien fait à vous	
chaille	
prendre l'air pour toute chance	
chargé d'âge (pour vieux)	
faire ses choux gras (pour abandonner)	
personne clandestine	
comédiens	
comporter	
conclut (pour conclu)	
faire des constructions (pour construire)	
mains contagieuses	
contempteur (přídavné jméno)	
contracter des amis	

vers par contumace (pour mauvais vers)	
convaincant (podstatné jméno)	
faire sortir un esprit de la coquille	

Nyní provedeme rozbor všech užití s přihlédnutím k jejich počtu a místu výskytu. Abychom zjistili, zda se liší jazyk jednotlivých postav z hlediska používání neologismů, je nutné uvést i mluvčího. Dále je nezbytné všechny nalezené výrazy přeložit a upřesnit, jestli se významově shodují s definicemi Neologického slovníku.

Heslo **âge** se v Perských listech vyskytuje 24krát. Desfontaines zmiňuje slovní spojení: „âge d'un fait“. Tedy stáří nějaké události.

V dopise XIV., jehož autorem je Usbek, je toto slovo užito ve významu věk či stáří člověka: „un vieillard vénérable par son âge“ (stařec úctyhodný svým věkem/stáří). Další užití v dopise XXVIII., který píše Rica, má slovo význam doba: „âge peu avancé“ (málo pokročilá doba). V témže dopise čteme později: „j'avance en âge“ (stárnu). V dopise LII. píše Rica: „des femmes de tous les âges“ (ženy různého věku), dále: „ma tante, qui à son âge“ (má teta, která ve svém věku) či: „vous étiez de même âge“ (byli jste stejně staří). Usbek použije v dopise LVI. Toto slovo opět v souvislosti s lidmi: „tous les âges“ (všechny věky). Stejně tak i v dopise LX. má Usbek na mysli věk lidí: „des âges“. Autorem dopisu LXIV. je eunuch, který píše: „dès l'âge de quinze ans“ (od svých patnácti let). Také v dopisu LXVII. užívá neznámý Peršan slovo: „mon âge“ (můj věk). Peršan Nargum v dopisu LXXXII. píše: „dans tous les âges“ (ve všech dobách). Následně Rica v dopisu LXXXVIII. prozrazuje: „depuis son jeune âge“ (od svého mládí) a „à la soixantième année de son âge“ (v šedesátém roce svého věku). I v dopisu C. a CVIII. má Rica na mysli věk: „selon l'âge de leur roi“ (podle věku jejich krále) a „l'âge où il était“ (věk, ve kterém byl). Peršan Rhedi užije dvakrát výrazu: „les âges“ ve smyslu historické období (dopis CXIII.). V Usbekově dopisu CXVI. a CXVII. znamená „de tous les âges“ všech věků a „par son âge“ svým věkem. Stejný odesílatel v dopisu CXVIII. píše: „dès l'âge de quatorze ans“ (od čtrnácti let), v dopisu CXXIII.: „l'âge viril“ (mužný věk), v dopisu CXXV.: „un âge trop tendre“ (příliš útlý věk) a „l'âge limité par les ordonnances“ (věk omezený předpisy). Poslední užití v dopise CXLII., jehož autorem je Rica, se týká opět věku: „dès l'âge de quatre ans“ (od čtyř let).

Z výše uvedeného vyplývá, že slovo *âge* používají Usbek s Ricou v Paříži i ostatní Peršané. Žádné užití se však netýkalo stáří nějaké události. Všechny případy se vztahovaly k věku člověka, k historickému období či k době v obecném smyslu.

Dalším nalezeným heslem je ***ancêtres***. Toto slovo je v textu použito 5krát. Desfontaines ho vysvětluje slovem „*les anciens*“ (staří, klasičtí autoři)⁴³.

Poprvé je slovo užito v jednotném čísle v dopisu XXXIX, kde Peršan Hagi píše: „*d'ancêtre en ancêtre*“ (od předka k předkovi). Poté je užito Ibbenem v dopisu LXVII a to ve smyslu naši předkové: „*nos ancêtres*“. V dopisu LXXXIX píše Usbek: „*qui a des ancêtres*“ (kdo má předky). Rica v dopisu CXXXII říká: „*décraiser leurs ancêtres*“ (odstranit jejich předky).

Všichni Peršané tedy užívají slova *ancêtres* ve významu předkové. Význam starověký spisovatel či klasický autor se nepodařilo nalézt.

Heslo ***année*** jsme našli 23krát. Desfontaines obdivuje spojení: „*l'année fit cette chose*“ (doslova: rok udělal tuto věc), kdy je slovo *l'année* podmětem a zároveň činitelem určité události.

Již v dopisu IX psaném eunuchem se objevuje: „*des inquiétudes de cinquante années*“ (obavy v průběhu padesáti let). Usbek píše v dopisu XI: „*Cette année*“ (tento rok), což je opět míněno jako v průběhu tohoto roku, a o něco dále: „*L'année d'ensuite*“ (rok poté či následný rok). Dopis XL obsahuje Usbekova slova: „*toutes les années*“ (každý rok). Rica v dopisu LII píše: „*la même année*“ (ve stejném roce). V dopisu LXII od Peršanky Zelis čteme: „*sa septième année*“ (její sedmý rok). Hlavní eunuch užívá v dopisu LXIV výraz: „*d'un bout de l'année à l'autre*“ (od konce jednoho roku k druhému). V dopisu LXVII píše Ibben: „*plusieurs milliers d'années après*“ (několik tisíc let poté) a „*La fin de l'année*“ (konec roku). Rica v dopisu LXXXVIII říká: „*à la soixantième année de son âge*“ (v šedesátém roce svého života). Dopis XCVIII, CXIV a CXXI obsahuje Usbekova sdělení: „*chaque année*“ (každý rok), „*compter les années*“ (počítat roky) a „*il y a souvent des années*“ (často jsou roky). Stejný odesílatel píše v dopisu CXXV: „*les principales fêtes de l'année*“ (hlavní svátky roku). Rica užívá tohoto slova v dopisu CXXVI: „*cent millions d'années*“ (sto milionů let) a tentýž autor v dopisech CXXIX a CXXX píše: „*l'année passée*“ (minulý rok) a „*toutes les années*“ (každý rok). V tomtéž dopisu je: „*dans le cours de l'année*“ (v průběhu

⁴³ Lyer, Stanislav. Vlasák, Václav. *Francouzsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 32

roku) a „Le 17 avril de la même année“ (17. dubna stejného roku). Opět Rica v dopisu CXXXVII používá výraz: „il faut dix années“ (je třeba deseti let) a v dopisu CXXXIX výraz: „Il y a soixante et quelques années“ (je tomu šedesát a několik let). I další užití na svědomí Rica. V dopise CXXLI píše: „dans le cours de dix années“ (v průběhu deseti let). Poté je to Usbek, kdo použije výraz: „de toute l'année passée“ (celého minulého roku).

Je patrné, že výraz *année* se v textu vyskytuje hojně. Nejčastěji tohoto slova užil Rica (10krát) a Usbek (7krát). *Année* se několikrát objevuje také v mluvě ostatních Peršanů, včetně eunucha či jedné z žen harému. Ale nepodařilo se nalézt větu, kde by bylo *année* v podmětu ve spojení se slovesem *faire*, tedy ve významu: rok něco učinil.

Heslo ***animer*** se v Perských listech objevuje 10krát. Desfontaines si ve svém slovníku všímá vazby *animer* *qn à qc* (pobízet/ nabádat/ povzbudit/ podnítit někoho k něčemu).

Peršanka Fatmé v dopisu VII sděluje: „ton absence animerait mon amour“ (tvá nepřítomnost by oživila mou lásku) a „si animée“ (tak živá). Dále píše eunuch v dopise IX: „je me sentais animé“ (cítil jsem se živý). V Usbekově dopisu XXXVI čteme: „leur fureur était animée“ (jejich vášeň byla podnícena). Peršan Pharan v dopisu XLII píše: „il a animé contre moi le cruel intendant“ (nabádal proti mně krutého dozorce). Dále užívá slovesa Usbek v dopisu LX: „qui les animait“ (který je podněcoval). V dopisu LXII píše Peršanka Zelis: „des instruments animés“ (oživlé nástroje). Spojení: „il fallait animer les soldats“ (bylo třeba povzbudit/ pobídnout vojáky) užívá Rica v dopisu LXXIV. Poté Usbek v dopise LXXXIV míní: „ces pensées m'animent“ (tyto myšlenky mě podněcují). Následující dopis LXXXVI taktéž od Usbeka obsahuje: „animer ce zèle“ (oživit toto nadšení/ povzbudit tuto horlivost) a „qui animait celle“ (který podněcoval tu). A stejný odesílatel v dopise CXVI píše: „animait les arts“ (oživoval umění). V dopisu CXXIX používá stejné sloveso Rica: „un esprit pour les animer“ (duch, aby je oživil). Dopis CLI obsahuje sdělení eunucha Solima: „animer tout le sérail“ (oživit/ rozproutit celý harém).

Vidíme, že sloveso *animer* ve významu pobízet/ nabádat/ povzbudit/ podnítit někoho je užito 5krát, z toho 3krát Usbekem, jednou Ricou a jednou jiným Peršanem. Ostatní užití má význam oživit.

Heslo ***ainsi*** je v Perských listech použito 46krát, tedy nejčastěji z nalezených neologismů. Desfontaines ve svém slovníku zmiňuje *ainsi* v postavení podmětu:

„ainsi vous le plaît“ místo tradičního „cela vous plaît ainsi“. Budeme si tedy všimát hlavně jeho postavení ve větě.

V dopisu IX říká eunuch: „voir ainsi“ (vidět takto). V Usbekově dopisu XI také není ainsi podmětem: „ainsi les peuples“ (takto lidé). Tentýž odesílatel v dopisu XIII píše: „qui leur parlèrent ainsi“ (kteří s nimi takto mluvili). Jiný Peršan v dopisu XVIII používá ainsi tradičně po slovesu: „il parla ainsi“ (mluvil takto). Rica do dopisů XXVIII, CI a CXLI zahrne spojení: „pour ainsi dire“ (takměř). V dalším jeho dopisu XXIX znamená „ainsi“ opět takto a ani zde není podmětem. Také Usbek používá výraz: „pour ainsi dire“ (tak řečeno) (dopisy XXXIII, XXXIV, LXI a LXXVI, 2krát v CXV, CXVII,). V dopisech XLVII a CLVII píše Peršanka Zachi: „ainsi déshonoré“ (takto zneuctěný) a „pour ainsi dire“ (tak řečeno). V dopisu XLVIII od Usbeka můžeme číst: „qui partageons ainsi“ (kteří sdílíme takto). Peršan Nargum v dopise LI píše: „Ainsi ils ont conservé“ (takto zachovali). Také Peršanka Zelis používá v dopisu LIII slovní spojení: „pour ainsi dire“ (takměř). V Usbekově dopisu LVI nalézáme: „en jugeant ainsi“ (takto soudíc). Tentýž autor v dopisu LXIX použije „ainsi“ 3krát (vždy znamená takto) a v dopisu LXXI: „ainsi l'honneur“ (takto čest). V dopisech LXXIV a LXXVIII říká Rica: „je représentais ainsi“ (takto jsem představoval) a „il commencerait ainsi“ (tak by začínal). Usbek v dopisu LXXXI píše: „ainsi celui qui“ (takto ten, který) a v dopisu LXXXIV: „Ainsi nous devrions“ (takto bychom měli). Tentýž pisatel v dopisu XC použije „ainsi“ (takto) a ani zde není podmětem. I poté píše Usbek v dopisu XCI: „Ainsi les Français“ (takto Francouzi), v dopisu XCIII: „Ainsi mourut“ (takto zemřel), v dopisu XCVI je 2krát: „Ainsi un prince“ (takto princ) a jednou: „ainsi une alliance“ (takto aliance), v dopisu XCIX: „ainsi on les fait passer“ (takto je necháváme jít), v dopisu CII: „nous l'avons jugé ainsi“ (takto jsme ho soudili) a dále v dopisu CIII: „sont ainsi appelés“ (jsou takto nazývány). Spojení „pour ainsi dire“ (tak řečeno) se objeví také v dopisu CXIII od Rhediho. A znovu Usbek v dopisech CXV, CXVII, CXXII, CXXV uvádí: „Ainsi un homme“ (takto muž), „deux personnes ainsi liées“ (dvě osoby takto spojeny), „ainsi on fait“ (takto děláme), „Ainsi nous avons ordonné“ (takto jsme přikázali). V dopisu CXXXI píše Rhedi: „Ainsi, on ne voit guère“ (takto už sotva vidíme), „Ainsi ces royaumes“ (takto tato království). V dopisech CXLI a CXLII od Ricy se vyskytuje: „Ainsi elle sortit“ (takto vyšla ven), 2krát „parla ainsi“ (mluvil takto). Dopis CXLV od Usbeka obsahuje: „C'est ainsi“ (je to tak).

Nejčastěji používá ainsi Usbek (celkem 31krát). Rica toto slovo napíše 8krát a Rhedi pouze 3krát. Ainsi se ještě objeví v dopisech jiných Peršanů, perských žen

Zachi a Zelis a dokonce jednoho eunucha. Zde jde však o výskyt velmi vzácný. Přestože je ainsi v díle Perské listy nejčastěji užívaným slovem z hledaných výrazů, nepodařilo se nalézt toto slovo v postavení podmětu, na které poukazoval Desfontaines.

Arbitraire se v díle nachází pouze 2krát. Jednou ho použije Usbek v dopisu CXXIII a jednou Rhedi v dopisu CXXXI. V obou případech jde o spojení: „pouvoir arbitraire“ (absolutistická moc).

Nenašli jsme tedy arbitraire jako podstatné jméno.

Arrêt podle Desfontaina můžeme chápat jako [ortel](#) či [rozsudek](#): „ton nom est ton arrêt“ (tvé jméno je tvůj ortel). V textu se vyskytuje 4krát.

V Ibbenově dopisu LXVII se objeví: „l'arrêt de ma vie“ (ortel života). V dopisu LXXIII, jehož autorem je Rica čteme: „le peuple casse ses arrêts“ (lid své mění rozsudky). Usbek v dopisu CV píše: „des arrêts du ciel“ (rozsudky z nebes). A znovu Rica v dopisu CX použije: „un arrêt solennel“ (slavný rozsudek).

Slovo arrêt tedy používá Rica (2krát), Usbek a Ibben. Všechny nalezené výrazy mají význam rozsudku, tedy ten, o kterém se zmiňuje Desfontaines.

U hesla **assurer** je v Neologickém slovníku příklad: „Homère a assuré aux Dieux l'immortalité de ses vers“ (Homér zajistil bohům nesmrtelnost svými verši). Budeme se tedy snažit najít assurer hlavně v tomto významu.

Již v prvním dopise píše Usbek: „Sois assuré que“ (buď ujištěn, že). V dopisu XXIX uvádí Rica: „puis-je t'assurer“ (mohu tě ujistit). Dopis LXII obsahuje sdělení Zelis: „augmente mon bonheur en assurant le tien“ (zvětšuj mé štěstí zajišťujíc to tvé). Poté opět Usbek v dopisech LXIX, LXXXIV a CXII říká: „il pourra assurer que“ (bude moci zajistit, že), „nous ne serions jamais assurés“ (nikdy bychom si nebyli jisti) a „je m'assure“ (ujišťuji se). I dopis CXX píše Usbek. Dovídáme se: „pour assurer la fortune“ (k zajištění bohatství). Rica ve svém dopisu CXXI uvádí: „je saurai m'assurer“ (budu se umět ujistit). A opět Rica hned v následujících dopisech CXXII a CXXIII používá spojení: „une voix plus assurée“ (jistější hlas) a „pour s'assurer“ (k ujištění se).

Assurer je v textu 10krát, ale pouze 3krát ve významu zajistit. Slovo v tomto smyslu užívá Usbek (2krát) a Peršanka Zelis,

U **assiéger** Desfontaines ve svém slovníku zmiňuje spojení: „les vents assiègent les rochers“ (větry obléhají/obklopují skály).

V perských listech se hledané slovo objevuje jen jednou. Je to v Ricově dopisu CXXVIII: „il assiégeait une place“ (obléhal jedno místo).

V tomto případě tedy jediný Rica použije daný výraz, ovšem v tradičním smyslu a ne tak, jak o tom mluví Desfontaines.

Desfontaines také doporučuje říkat **avant de** (dříve než) místo „avant que de“. V tomto případě nedochází k významovému posunu. Jde pouze o vynechání tvaru que.

Všechna užití se nacházejí v Usbekových dopisech LXXV, XCVIII, CXIV a CL: „avant de l'avoir connu“ (dříve než ho poznal), „avant de dire“ (dříve než řeknu), „avant de répondre“ (dříve než odpovím) a „avant de mourir“ (dříve než zemřel).

Avant de jsme našli 4krát. Tentokrát je to jediný Usbek, který používá tento neologismus.

Avantage znamená výhoda či prospěch. Ve slovníku je ale zdůrazněno spojení „tirer l'avantage“ (těžit z něčeho). Zajímá nás tedy hlavně tato vazba.

V dopisu III píše Peršanka Zachi: „Tu comptes pour rien l'avantage“ (nepovažuješ za žádnou výhodu). Žena Fatmé v dopisu VII říká: „libre par l'avantage“ (svobodný díky výhodě) a „elle n'a pas même l'avantage“ (nemá ani výhodu). V eunuchově dopise IX se objevuje: „quel avantage n'en auraient-elles pas pris!“ (jaký prospěch by z toho nebyly měly). Usbek v dopisech XII, XX a XXVI používá spojení: „avoir l'avantage“ (mít výhodu), „Roxane n'a d'autre avantage“ (Roxane nemá jinou výhodu) a „reprocher l'avantage“ (vyčítat výhodu). Rica v dopisu XXVIII zmíní: „vous auriez l'avantage“ (měli byste výhodu). Tentýž odesílatel v dopisu XXXVIII použije: „ces avantages...ont fait“ (tyto výhody...způsobily) a „ils ont l'avantage“ (mají výhodu). Peršan Hagi v dopisu XXXIX píše: „se disputèrent cet avantage“ (se hádali o tuto výhodu). V dopisu XLI eunuch říká: „c'est son avantage“ (je to jeho výhoda). Usbekův dopis XLVIII obsahuje: „on se sert de tous ses avantages“ (využíváme všech těchto výhod) a „vous ne jouiriez pas de tous ces avantages“ (nehráli byste si s těmito všemi výhodami). Další užití patří Ricovi v dopisech LV a LVIII: „qui se sert de tous ses avantages“ (který využívá všech těchto výhod) a „conserver seul avantage“ (zachovat jedinou výhodu). V dopisech LXXV a LXXVI píše Usbek: „trouve à son avantage“ (nachází ku prospěchu) „fondée sur un avantage“ (založena na prospěchu) a „je ne retire point les avantages“ (nečerpám žádné výhody). V dopisu XCIII píše také Usbek: „prendre ses avantages“ (využít těchto výhod). A konečně tentýž odesílatel v dopisu XCVI použije spojení:

„des avantages qu'il peut tirer“ (výhody, ze kterých může těžit). Rica v dopisu CI napíše: „ces nobles avantages...qu'ils aient pris“ (tyto vznešené výhody, které využili). V usbekově dopisu CIII se nachází: „l'avantage est“ (výhoda je), „donne un avantage“ (poskytuje výhodu) a „jouir...des avantages“ (mít požitek...z výhod). Stejný autor v dopisech CXV, CXVI a CXVII zmíní: „elle avait un très grand avantage“ (měla velkou výhodu), „la république se servait avec un avantage infini“ (republika využívala s nekonečným prospěchem) a „la religion donne aux protestants un avantage“ (církev poskytuje protestantům výhodu). Pak je to Rica, kdo v dopisu CXLII píše: „ne lui avait laissé que cet avantage“ (jí ponechal pouze tuto výhodu). Dopis CXLV obsahuje Usbekovo sdělení: „un certain savant a des avantages“ (jistý učenec má výhody). Roxane ve svém dopisu CLXI napíše: „tu as eu longtemps l'avantage“ (dlouho jsi měl výhodu).

Heslo *avantage* jsme v Perských listech našli 32krát. Výskyt tohoto slova je tedy velmi hojný. Nejčastěji toto slovo používá Usbek (17krát). Rica ho napíše 7krát. *Avantage* se ojediněle objevuje i v dopisech žen, eunucha či jiných Peršanů. Avšak jediný, kdo užije vazbu „tirer l'avantage“, kterou zmiňuje Desfontaines, je Usbek.

K přídavnému jménu ***avantageux*** udává Desfontainův slovník sousloví „homme avantageux“ a jeho synonymické vyjádření „homme présomptueux“ (domýšlivý člověk). Bude nás proto zajímat, zda některá z postav Perských listů použije toto jméno v charakteristice člověka.

V dopisu XXXVIII píše Rica: „il est plus avantageux d'ôter aux femmes la liberté“ (je výhodnější odejmout ženám svobodu). V Ibbenově dopisu LXVII čteme: „il me serait avantageux“ (bylo by pro mne výhodné). A dále Usbek použije slovní spojení: „il leur était avantageux d'avoir des esclaves“ (bylo pro ně výhodné mít otroky).

Avantageux se v textu vyskytuje pouze 3krát a ani jeden z pisatelů nepoužije tohoto termínu v promluvě o člověku, jak to měl na mysli Desfontaines.

Podle autora Neologického slovníku znamená ***avenir*** (budoucnost) „ce qui nous arrivera“ (co se nám přihodí).

První použije toto slovo Nargum v dopisu LXXXII: „dans l'avenir“ (v budoucnosti). Poté píše Usbek v dopisech CXVII, CXX a CLIV: „pour l'avenir“ (do budoucnosti), „sans inquiétude pour l'avenir“ (bez obavy z budoucnosti) a „pour l'avenir, il vous fera vivre“ (v budoucnosti vás nechá žít). Rica v dopisu CXXX poznamenává: „ils se précipitent dans l'avenir“ (pospíchají do budoucnosti).

Avenir ve významu budoucnost je použito 5krát, z toho 3krát Usbekem, jednou Ricou a Nargumem. Všechna užití odpovídají definici Neologického slovníku.

U hesla **aurore** (jitra, svítání, úsvit) je uvedeno poetické vyjádření: „je n 'ai vu qu'une douzième aurore“ (viděl jsem teprve dvanácté svítání). Desfontaines ho vysvětluje větou: „il y a douze jours“ (je tomu dvanáct dní).

Aurore jsme našli pouze jednou v Usbekově dopisu XVI: „on distingue au lever de l'aurore“ (u svítání se rozlišuje).

Tedy aurore jako synonymum slova jour nikdo nepoužil.

Dalším heslem je **bourgeois** (měšťan).

Rhedí v dopisu CVI píše: „des places aux bourgeois“ (místa měšťanům). Usbek uvádí v dopisech CXXV a CXLV „la plupart des bourgeois de nos bonnes villes“ (většina měšťanů z našich dobrých měst) a „Une bonne bourgeoise“ (jedna dobrá měšťanka).

Hledaný výraz se v textu objevuje celkem 3krát. A opět je to Usbek, kdo používá častěji toto slovo. Rhedí ho použije jednou.

Slovo **campagne** se dnes běžně užívá pro venkov. Desfontaines má však na mysli spíše vojenské tažení či válečná výprava. Citaci „la crainte et la jalousie le mirent en campagne“ překládá do běžného jazyka: „la crainte et la jalousie lui firent prendre les armes“ (strach a žárlivost ho dohnali ke zbrani).

Již v dopisu II Usbek píše: „aller à la campagne“ (jet na venkov). Zachí v dopisu III uvádí: „mener à la campagne“ (vést na venkov). Dále v Usbekových dopisech VIII, XIII, XIX, XXVI a XXXVII nacházíme: „une maison de campagne“ (dům na venkově), „Ont-ils ravagé vos campagnes“ (pustošili vaše vesnice), „les campagnes désolées“ (zpuštěné vesnice), „vous avez été à la campagne“ (byla jste na venkově) a konečně „les campagnes laborieuses de ses capitaines“ (namáhavá vojenská tažení jeho kapitánů). Eunuch v dopisu XLI uvádí: „tu as à la campagne“ (máš na venkově). Zachin dopis XLVII obsahuje: „nous partîmes pour la campagne“ (odjeli jsme na venkov). V dopise XLVIII od Usbeka čteme: „une maison de campagne“ (dům na venkově), „guerrier...n'existe que dans les campagnes qu'il a faites“ (válečník existuje pouze ve vojenských taženích, které podnikl) a „Je suis venu à la campagne“ (přijel jsem na venkov). Rica sděluje v dopisech LXIII, LXXVIII, LXXXVIII, C a CXI : „ta vie à la campagne“ (tvůj život na venkově) „des campagnes ruinées“ (zničené vesnice), „il a fait dans la campagne“ (udělal ve vesnici), „passer six mois à la campagne“ (strávit šest měsíců na venkově) a „des femmes firent à la

campagne“ (ženy udělaly na venkově). V Rhediho dopisu CXIII jsme našli: „les maisons de campagne“ (domy na venkově) a „des campagnes inhabitées“ (neobydlené vesnice). Rica v dopisech CXXIX a CXLII píše: „Il était arrivé ce jour-là de la campagne“ (toho dne přijel z venkova) a „ma maison de campagne“ (můj dům na venkově). Usbekův dopis CXLIV obsahuje: „une maison de campagne“ (dům na venkově). Poté píše eunuch Solim v dopisu CLI: „huit jours à la campagne“. A Narsitův dopis CLII obsahuje: „aller à la campagne“ (jet na venkov).

Slovo Campagne se v Perských listech vyskytuje 24krát. Avšak pouze Usbek ho použije ve významu, jaký měl na mysli Desfontaines. A to dokonce 2krát.

Dalším heslem v Neologickém slovníku je **captif** (zajatý). Desfontaines se vysmívá spojení: „dépouilles captives“ (zajaté kořisti), kde je captif užito poněkud zbytečně.

V textu jsme ho našli pouze jednou. „Ces captifs immortels“ (tito nesmrtelní zajatci) napsal Rica v dopisu CXLI.

V tomto případě se nedá mluvit o shodě s definicí podle Desfontaina.

Chute má význam pád, úpadek. Neologický slovník nabízí spojení: „chute aux pieds de la foi“ (pád k nohám víry).

V Usbekově dopisech XLVIII a CVII je poznamenáno: „il parle encore plus volontiers de sa chute“ (ještě raději mluví o svém poklesku) a „la chute des empires“ (pád říší). Ricův dopis CXXXVI obsahuje: „sur la chute“ (na úpadku).

Usbek používá slovo 2krát, Rica jednou. V žádném případě se nejedná o kostrbaté slovní spojení, před kterým varuje Desfontaines.

Slovo **commerce** znamená obchod. V Neologickém slovníku najdeme spojení: „commerce échauffé“ (rozpálený obchod).

Toto slovo se poprvé objeví v Usbekově dopisu XIX: „la culture des terres et le commerce“ (obdělávání půdy a obchod) a „faire le commerce“ (obchodovat). Rhedi v dopisu XXXI mluví o: „des secrets du commerce“ (tajemství obchodu). Usbek v dopisu XXXIV napíše: „peu de commerce“ (málo obchodu) a v dopisu CXVI: „celui-là se donnait au commerce“ (tamten se věnoval obchodování) a 2krát „le commerce y fleurit“ (obchod tam kvete). Jeho další dopisy CXVII, CXVIII, CXXII obsahují: „commerce honteux“ (hanebný obchod), „le commerce y fleurit“ (obchod tam kvete), „le commerce périclise“ (obchod uvadá), „entretenir le commerce“ (udržovat obchod), „plus de commerce“ (více obchodu), „Le commerce ranime“ (obchod znovu ožívá), „pour le commerce“ (pro obchod), „un commerce prodigieux“ (úžasný obchod) a „ce

commerce“ (tento obchod). Rica použije spojení: „mêle le commerce avec l'empire“ (míchá obchod s vládou) v dopisu CXXXVI.

Commerce se v textu vyskytuje 17krát, z čehož 15krát díky Usbekovi. Jednou se také objevuje v Ricově a jednou v Rhediho dopisu. Ve všech nalezených užití je význam slova commerce obchod, ale nikdo nepoužil spojení: „commerce échauffé“.

Compter dnes používáme hlavně ve smyslu počítat či mít v úmyslu. Desfontaines však zmiňuje compter jako synonymum slovesa observer (pozorovat).

Již v prvním dopisu zmiňuje Usbek: „je ne compte pas sur un grand nombre“ (nepočítám s velkým počtem). Zachí v dopisu III píše: „Je comptai pour rien“ (nepovažovala jsem za nic/nic pro mne neznamenal) a „Tu comptes pour rien“ (nepovažuješ za nic). Fatmé v dopisu VII poznamená: „je ne compte point au rang des hommes“ (nepočítám vůbec mezi muže) a „Compte que je ne vis que“ (počítej s tím, že žiji pouze). Usbek v dopisech VIII a XIV říká: „je compte sur leur fidélité“ (spoléhám na jejich věrnost) a „comptez que je mourrai“ (počítejte s tím, že zemřu). V eunuchově dopisu IX čteme: „je comptai sacrifier“ (hodlal jsem zasvětit). Dále je to Rica, kdo v dopisu XLV napíše: „mon homme...ne compta jamais“ (můj muž nikdy nepočítal). Výrok „on compte deux mille lieues“ (počítáme dva tisíce míst) se objevuje v dopisu LI od Narguma. Rica ve svém dopisu LVIII použije: „aurait compté les sables“ (byl by spočítal písky) a v dopisu LIX: „comptez-vous“ (počítáte). Výroky v dopisu LXVII: „comptez que le souvenir“ (počítejte s tím, že vzpomínka) a „comptez que je dispose“ (počítejte s tím, že disponuji) patří Ibenovi. V Usbekových dopisech LXXVI a LXXXI jsme našli: „nous voulons être comptés“ (chceme být započítáni) a „Compte, mon cher Rhédi, que“ (počítej s tím, můj drahý Rhédi, že). Rica v dopisu LXXXVIII použije: „sans compter les visites“ (aniž bychom počítali) a „elles sont comptées pour rien“ (nejsou považovány za nic). Usbek v dopisu XC poznamená: „il comptait le nombre“ (počítal počet) a v dopisu CIX: „comptant pour rien“ (aniž bychom počítali). Rica užívá v dopisu CX zvláštní spojení: „On m'a compté que“ (bylo mi svěřeno, že). Pak píše Rhédi v dopisu CXIII: „sans compter“ (aniž bychom počítali), „on y comptait“ (napočítali jsme tam) a „Tous ces princes...comptent à peine cinquante mille sujets.“ (Všichni tito princové...mají sotva padesát tisíc poddaných). Usbekovy dopisy CXIV, CXVII, CXVIII a CXXI obsahují výroky: „compter les années“ (počítat roky), „On compta pour rien“ (nepovažovalo se za nic) a 2krát „sans compter“ (aniž bychom počítali). V Ricově dopisech CXXXV, CXXXVIII, CXLII a CXLIII jsme našli: „Si l'on comptait les voix“ (kdybychom spočítali hlasy), „compter

cent mille...ou en compter cent“ (spočítat sto tisíc...nebo jich spočítat sto), „où elle compta cinquante esclaves“ (kde napočítala padesát otroků) a „compter avec ses doigts“ (spočítat na prstech). Následuje Usbekův obrat v dopisu CXLV: „Sans compter que“ (aniž bychom počítali, že). Narsit v dopisech CXLIX a CLII napíše: „je te prie de compter“ (prosím tě, abys počítal) a „Compte qu'il ne s'y passera rien“ (počítej s tím že se nestane nic). Jako poslední použije slovo Usbek v dopisu CLV: „je compte tous les instants“ (počítám všechny okamžiky).

Různé tvary slovesa compter se v textu objevují velmi často (celkem 37krát). Našli jsme zvláštní vazbu v dopisu CX: „On m'a compté que“ (bylo mi svěřeno, že). Ve všech ostatních spojeních má sloveso význam počítat, počítat s něčím nebo považovat. Bohužel se nedařilo nalézt užití, kde by compter znamenalo pozorovat, jak o tom uvažoval Desfontaines.

Heslo **confondre** ilustruje příklad: „l'univers confonde Notre bonheur et son pouvoir“ (vesmír smísí naše štěstí a svou moc). Budeme tedy hledat toto sloveso ve významu smísit, smíchat.

První užití má na svědomí Usbek v dopisu XII: „les troupeaux étaient presque toujours confondus“ (stáda byla téměř vždy pomíchána). Mehemet píše ve svém dopisu XVIII: „il confondit également et les uns et les autres“ (spletl si jedny s druhými). V dopisu XXVI poznamená Usbek: „vous me confondiez“ (spletl jste mě). Poté Rica v dopisu LIV pronese: „je me suis trouvé confondu“ (cítil jsem se zmaten). A opět Usbek v dopisu LXXXIX XCVI CVII namítá: „dans laquelle il est confondu“ (v níž je zamíchán) „leurs intérêts sont...si confondus“ (jejich zájmy jsou tak smíšené) „confondre les perfides chrétiens“ (zničit proradné křesťany). Poslední spojení v dopisu CXLVI patří Usbekovi: „confond la plus haute naissance“ (mísí nejvyšší zrození).

Našli jsme 8 případů užití slovesa confondre. Čtyřikrát má sloveso stejný význam jako v Neologickém slovníku a pokaždé pochází z Usbekových dopisů.

U hesla **conséquent** Desfontaines uvádí: „génie conséquent, homme conséquent“ (velký génius, velký muž).

V dopisech XIX, LXIX a CVII použije Usbek slovní spojení: „par conséquent“ (tedy), které můžeme najít také v Ricových dopisech XXXVIII a CXI.

Tento výraz se tedy v textu vyskytuje 5krát. Nicméně Usbek ani Rica ho nepoužívají jinak než ve slovním spojení „par conséquent“ (tedy).

Consoler znamená utěšit či mírnit. V neologickém slovníku se zmiňuje spojení: „consoler les maux“ (mírnit bolesti/ utěšit bolest).

V Perských listech se sloveso poprvé objeví v Mirzově dopisu X: „qui pût me consoler“ (kdo mě mohl utěšit). Rica píše v dopisech XXIX, LIV a LV: „pour se consoler“ (aby se utěšili), „la seule chose qui peut nous consoler“ (jediná věc, která nás může utěšit), „personne ne console“ (nikdo neutěšuje) a „Un prince se console“ (princ se utěšuje). Otrok Pharan v dopisu XLII vysvětluje: „Ceux qui... se consolent“ (ti, kteří..., se utěšují). Také Ibben v dopisu LXVII použije toto sloveso: „Votre liberté me consolait“ (vaše svoboda mě utěšovala). Usbek v dopisech LXXV a CXXII poznamená: „je lui permets de me consoler“ (dovoluji jí, aby mě utěšila) a „Il fallut se consoler“ (bylo třeba se utěšit). V Ricově dopisu CXXXVI jsme našli: „elle veuille consoler“ (chce utěšit). Poslední užití se nachází v dopisu CLVI od Roxane: „Ce qui me console“ (to, co mě utěšuje).

Sloveso consoler je v Perských listech používáno ve smyslu utěšit. Přestože jsme nenašli přímo spojení „consoler les maux“, samotné sloveso se v textu vyskytuje 11krát. Nejčastěji se objevilo v Ricových dopisech (5krát). Usbek ho použil 2krát a ojedinelé také Ibben, Mirza, otrok či Peršanka Roxane.

U hesla **contre** (proti) poukazuje Desfontaines na použití této předložky jako synonyma předložky vers (k).

Již v dopisech XI, XIX a XX použije Usbek několikrát hledané slovo: „ils conjurèrent contre lui“ (spikli se proti němu), „se défendre contre tous“ (bránit se proti všem), „qui vaillent contre le caprice“ (které by něco zmohly proti rozmaru), „mille fois contre eux“ (tisíckrát proti nim), „une chose qui est contre votre devoir“ (věc, která je proti vaší povinnosti), „un asile favorable contre les atteintes“ (příhodné útočiště před zásahy) a „contre la bienséance“ (proti pravidlům slušnosti). Rica napíše v dopisu XXIV: „contre la constitution“ (proti ústavě) a „qui s'étaient tous ligüés contre lui“ (kteří se všichni spolčili proti němu), v dopisu XXIX: „se marier contre les défenses“ (oženit se proti zákazům) a „contre son serment“ (proti přísaze), a v dopisu XXX: „lorgnettes dressées contre ma figure“ (kukátka narovnaná proti mému obličejí). V Usbekově dopisu XXXIII nalezneme: „on se révolte avec fureur contre les préceptes“ (zuřivě se bouříme proti pravidlům) a „chercher des remèdes contre la tristesse avec autant de soin que contre les maladies“ (hledat léky proti smutku stejně pečlivě jako proti nemocem). Rica použije v dopisu XXXVIII výraz: „des raisons pour et contre“ (důvody pro a proti). Pharanův dopis XLII obsahuje: „il a

animé contre moi“ (poštval proti mně). A opět Ricovy dopisy XLIX a LIV nabízí spojení: „je ne troquerais pas ma condition contre celle“ (nevyměnil bych své postavení za to) a „tout se tourne contre moi“ (vše se obrací proti mně). Usbek užije v dopisu LVII: „contre votre Dieu“ (proti vašemu Bohu). Dále píše Rica v dopisu LVIII: „des remèdes infaillibles contre toutes les maladies“ (zaručené léky proti všem nemocem). V Usbekových dopisech LXV, LXIX, LXXV a LXXVI můžeme číst: „contre votre liberté“ (proti vaší svobodě), „contre le dogme“ (proti dogmatu), „contre les ecclésiastiques“ (proti duchovním) a „contre ceux qui se tuent“ (proti těm, kteří se zabíjejí). Rica v dopisu LXXVIII vysvětluje: „pas contre les hérétiques, mais contre“ (ne proti kacířům, ale proti). V Usbekově dopisu LXXXIV najdeme: „contre ces docteurs“ (proti těmto doktorům). Rica v dopisu LXXXVII užije spojení: „contre le mari“ (proti manželovi). A opět Usbek v dopisu XCIV píše: „asile contre eux“ (útočiště proti nim). Autorem dopisu XCVII, který obsahuje: „contre leurs rivales“ (proti jejich sokyním), je eunuch. Usbek použil hledanou předložku v dopisu CIII: „contre le souverain“ (proti vládci), „contre l'usage“ (proti zvyklosti) a v dopisu CV: „contre le plus fort“ (proti nejsilnějšímu), „contre un de leurs rois“ (proti jednomu z jejich králů). Rhedi uvažuje v dopisu CVI: „contre l'injustice“ (proti nespravedlnosti). Usbekovy dopisy CXVIII, CXXI, CXXII a CXXIV obsahují: „contre ceux qui se refusaient“ (proti těm, kteří odmítali), „contre quelqu'un“ (proti někomu), „contre ce désordre“ (proti tomuto nešvaru), „on change un bon air contre un mauvais“ (vyměníme dobrý vzduch za špatný) a „irrité contre leur rébellion“ (rozhořčený proti jejich vzpouře). Rica v dopisech CXXIX a CXXX napisał: „contre un savant“ (proti učenci) a „parier contre“ (vsadit se proti). Další užití v dopisu CXXXI má na svědomí Rhedi: „contre les entreprises“ (proti podnikům). A opět Rica v dopisech CXXXII, CXXXV a CXLI píše: „contre tous les revers“ (proti všem ranám osudu), „tirer contre eux“ (střílet proti nim) a „contre cet imposteur“ (proti tomuto lháři). Venkovský lékař v dopise CXLIII sděluje: „remèdes contre l'insomnie“ (léky proti nespavosti) a „contre laquelle“ (proti které). V Usbekově dopisu CXLV se objevuje dvakrát: „contre lui“ (proti němu). Poslední užití v dopisu CLI patří Solim: „contre tant de perfidies“ (proti tolika zradám).

Předložka contre se v textu vyskytuje hojně (52krát), ale pouze ve významu proti. Nepodařilo se nalézt případ, kde by nahrazovala předložku vers (k).

U hesla **côte** (pobřeží) Desfontaines obdivuje metaforické vyjádření: „la côte parut a l'instant couverte de vaisseaux“ (v té chvíli bylo pobřeží poseto loděmi a nikoli moře bylo poseto loděmi).

V textu jsme našli v Usbekově dopisu XLIV: „à la côte de Guinée“ (pobřeží Guiney). Rhedi v dopisu CXIII napsal: „aux côtes de la Méditerranée“ (k pobřežím Středozevního moře). V Usbekově dopisu CXIX se heslo objevilo dvakrát: „de ses côtes“ (o jejích pobřežích) a „Quant aux côtes de la Guinée“ (co se týče břehů guinejských).

Hledané slovo se v Perských listech vyskytuje čtyřikrát a to pouze ve významu pobřeží, břeh. Žádné užití tedy neodpovídá definici Neologického slovníku.

4.5. ZÁVĚR

Z výše uvedeného vyplývá, že z 76 hledaných hesel Neologického slovníku jsme jich v Perských listech našli 25. Z těchto nalezených výrazů jich pouze 9 mělo stejný význam jako v Neologickém slovníku. Byla tedy nalezena zanedbatelná část hledaných dobových neologismů. Můžeme proto říci, že Montesquieuův jazyk není moderní a že jazyk Peršanů se v Paříži neobohatil o dobové neologismy. Naše hypotéza, že Montesquieu využije jazyk k parodování francouzské společnosti tím, že napodobí strojený způsob mluvy aristokratů, nebyla správná.

5. ZÁVĚR

V první kapitole diplomové práce jsme se zabývali postavou autora Perských listů a jeho technikou psaní. Montesquieu byl nadaný v mnoha směrech. Jeho široký zájem se promítal do různých oblastí. Byl nejen skvělým spisovatelem, ale i horlivým vědcem a zaníceným cestovatelem. S radostí se staral o své vinice a žil v soužití s přírodou. Na druhou stranu ale patřil mezi honoraci a zastával významné funkce v soudním dvoře či v Akademii. Tato osobnost je tedy plná překvapení.

Poté jsme definovali pojem dopis a rozdíl mezi dopisem reálným a fiktivním. Dokázali jsme, že forma románu v dopisech má mnohé výhody. Umožňuje autorovi rychle měnit témata, aniž by to působilo nepřírozně. Snadno také střídá odlišná hlediska různých korespondentů, čímž poukazuje na relativnost problému, protože každá postava může mít na tutéž problematiku jiný názor. Dopisová forma navíc poskytuje autorovi určité alibi před publikem, které věří, že pisatelé jsou praví autoři dopisů a tudíž jediní zodpovědní za ostrou kritiku francouzské společnosti.

V další části jsme se zabývali dobovou zálibou v orientální tematice. Představili jsme si takto orientovanou literaturu, která mohla Montesquieua inspirovat. Ocenili jsme autorovu znalost východní kultury a reálií. Dále jsme poukázali na důvod využití orientálního rámce románu, který slouží ke srovnání dvou odlišných kultur. Odhaluje jejich rozdíly, ale i podobnost! Takto autor nebezpečně přirovnává křesťanství k islámu nebo absolutní monarchii k despotismu. To vše je omlouváno naivním pohledem Peršanů, kteří neznají místní poměry.

Poslední část první kapitoly jsme věnovali rozboru ironie. Montesquieu využil ironii k hojné kritice a k tomu, aby kniha získala na „čtivosti“. Autor tudíž neriskoval ztrátu zájmu znuděného čtenáře, neboť nesčetné ironické komentáře mají komický efekt. Další nespornou výhodou bylo jakési maskování na svou dobu odvážné kritiky. Ironie založená na tvrzení opaku toho, co si člověk myslí, dokázala zahalit Montesquieuova opovážlivá tvrzení, a tím i úspěšně ochránit dílo před cenzurou. Autor se spolehl na bystrost čtenáře, který se dovtípí, stejně jako na nepozornost těch, proti kterým byla kritika namířena.

Ve druhé kapitole jsme dospěli k poznání, že autor cíleně směřuje čtenáře k očekávání šťastného konce ve smyslu napravení hlavní postavy despotického Usbeka. Toto očekávání je posilováno Usbekovými výroky o přirozené spravedlnosti člověka a současným mlčením vůči obyvatelům harému. Usbek se vzdaluje

orientálnímu prostředí nejen fyzicky, ale hlavně myšlenkově. Při závěrečné krizi se však prokáže, že Usbek zůstal v jádru stejný a nedokázal se oprostít od orientální tradice.

Proč Montesquieu nechává Peršany podniknout tuto cestu, když nedojde k naplnění čtenářova očekávání? Domníváme se, že cílem Usbekova pobytu není jeho poznání, nýbrž poznání čtenáře. V tomto ohledu cesta na západ smysluplná je.

Harém v rukou despoty je odrazem francouzské absolutní monarchie. Roxana se dokáže osvobodit revoltou vůči tyranovi. Montesquieu tímto předznamenává budoucí vývoj Francie, kde despotická vláda dožene národ k revoluci.

V poslední kapitole jsme se zabývali jazykem francouzského literáta v díle *Perské listy*. Také jsme díky odborné literatuře definovali pojem neologismus. Je jím nově vytvořené slovo nebo slovo, které známe a které pouze získalo nový význam. Zjistili jsme, že jazyk postav nepodléhá tehdejší módě strojené mluvy, neboť nevyužívá dobových neologismů. Naše hypotéza, že Montesquieu bude pařížskou vysokou společností kritizovat také parodií na jazykové vyjadřování, se nepotvrdila.

Cílem diplomové práce bylo také odhalení jednotících prvků románu a stanovení „tajného řetězu“. Veselý vidí tuto jednotu v myšlence jediné lidské mravnosti a v tématickém rozdělení knihy do tří okruhů: na kritiku náboženství, kritiku předsudků a kritiku sociálně-politickou.⁴⁴ Zatloukal spatřuje jednotu v rozmanitosti témat, která se neustále opakují.⁴⁵ My se domníváme, že celý román je založený na opozici v různých rovinách. Je to Evropa a Persie. Jako protipól despotismu je kladena svoboda. Viděli jsme opačné povahy Usbeka a jeho přítele. V opozici stojí také myšlenky a činy hlavní postavy. Usbek smýšlí spravedlivě, ale jedná despoticky. Stejně tak spatřujeme kontradikci i v Roxanině chování. Navenek působí poslušně, zatímco v nitru se bouří. Protikladně se jeví i postava eunucha, který se vůči ženám chová nelítostně a krutě. Sám je však nešťastnou obětí svého osudu. Paralelu vidíme také v protikladné postavě autora, který byl zemědělcem i aristokratem, venkovanem i světoobčanem.

Jednotícím prvkem a „tajným řetězem“ je protiklad a dále ironie, která prostupuje celým románem.

⁴⁴ Veselý, Jindřich. „Perský“ pohled barona de Montesquieu. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003, s. 501-502.

⁴⁵ Zatloukal, Antonín. Op. Cit., s. 28.

RÉSUMÉ

Le mémoire se propose pour le but d'analyser le roman *Lettres persanes* et de présenter son auteur.

Dans la première partie, nous prêtons l'attention à la technique de l'écriture de Montesquieu. Nous définissons l'écriture épistolaire en soulignant ses avantages. Dans le cas des *Lettres persanes*, l'auteur profite de ce genre pour aborder des thèmes divers, ainsi que pour varier les différents points de vue. La fonction de cette écriture est d'exprimer de façon plus libre les remarques critiques.

Nous nous concentrons aussi aux avantages du cadre orientale du roman. Nous prouvons que le regard naïf des Persans permet d'accentuer l'aspect critique du texte en présentant des jugements relatifs à un pays étranger.

Nous soulignons que Montesquieu fait réfléchir le lecteur grâce à l'emploi de l'ironie. Il s'agit d'un moyen adapté à analyser et présenter une pensée critique.

La deuxième partie est consacrée à la caractéristique des personnages. Nous analysons les personnages principaux séparément, mais aussi en relevant les ressemblances et les différences parmi eux. Usbek se voit une personne contradictoire- philosophe éclairé et despote en même temps. Le lecteur attend un accomplissement du long voyage en Europe par un changement du caractère d'Usbek. Le despote reste le même. Montesquieu montre la solution d'échapper le pouvoir absolu. C'est la révolte.

La dernière partie se concentre à l'étude de la langue, notamment à celle des néologismes. Nous voulions montrer la tendance à parodier le langage maniéré des salons parisiens. Notre effort n'a pas de succès.

La dernière tâche de ce mémoire est de trouver une chaîne secrète, qui lie le roman, avisé par Montesquieu. Nous la voyons dans les nombreuses contradictions. L'unité du roman est assurée aussi par l'emploi de l'ironie.

BIBLIOGRAFIE:

Arrivé, Michel. Gadet, Françoise. Galmiche, Michel. *La grammaire d'aujourd'hui*. Paris: Flammarion, 1986

Beaucourt, Michèle. Bruguière, Catherine. Casalis, Didier. *Larousse dictionnaire usuel*. Paris: Larousse, 1989

Desfontaines, Pierre-François Guyot. *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle*. 1726. [online] .[cit. 2009-07-09]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t.pleinepage.r=desfontaines+n%C3%A9ologique.f2.langEN>

Garde-Tamine, Joëlle. *La grammaire 1. Phonologie, morphologie, lexicologie*. Paris: Armand Colin, 2002

Grevisse, Maurice. Goosse, André. *Le bon usage*. Bruxelles: De Boeck Duculot, 2008

Grevisse, Maurice. Goosse, André. *Nouvelle grammaire française*. Bruxelles: De Boeck Duculot, 1995

Hamon, Albert. *Les mots du français*. Paris: Hachette, 1992

Lefort, Corinne. „De l'esprit des graves“. *La revue du vin de France*, 2006, septembre

Lagane, René. Niobey, Georges. Casalis, Didier. *Larousse dictionnaire de français*. Paris: Larousse, 1989

Lyer, Stanislav. Vlasák, Václav. *Česko-francouzský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993

Lyer, Stanislav. Vlasák, Václav. *Francouzsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Lettres Persanes*. 1721. [online] .[cit. 2009-07-09]. Dostupné z:
<http://bacfrancais.chez.com/lpersanes-integrale.html>

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. *Perské listy*. Praha: Odeon, 1989

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. Quelques réflexions sur les Lettres Persanes. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. Několik myšlenek o Perských listech. *Perské listy*. Praha: Odeon, 1989

Novák, Otakar. *Po stopách realistických tradic francouzského písennictví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958

Roger, Jacques. Préface à l'édition des *Lettres persanes*. Paris : Garnier-Flammarion, 1964

Sorel, Albert. *Montesquieu*. Paris: Hachette, 1932

Starobinski, Jean. Préface à l'édition des *Lettres persanes*. Paris: Gallimard, 2003

Veselý, Jindřich. „Perský“ pohled barona de Montesquieu. *Lettres Persanes*. Paris: Gallimard, 2003

Zatloukal, Antonín. *Studie o francouzském románu*. Olomouc: Votobia, 1995